

RÓZSA DÁVID

OSZK 2025

Pályázat az Országos Széchényi Könyvtár
főigazgatói pozíciójának betöltésére

Tartalom

Bevezetés.....	3
I. OSZK 2025: a jövő képe néhány tételben.....	4
1. Preambulum	4
2. Az OSZK jövőképe – a rövidebb verzió	4
2. Az OSZK jövőképe – a bővebb verzió.....	4
3. Gondolatok az OSZK új házáról.....	6
II. A törzsgyűjtemény szervezése	11
1. A törzsgyűjtemény rendszerezése.....	11
2. A kötelezpéldányok útja az OSZK-ban	12
3. A gyarapítás	14
4. A kurrens feldolgozás	17
5. A retrospektív feldolgozás	17
6. A periodikafeldolgozás	19
7. A példánynyilvántartás és a többpéldányok kérdése	20
8. Általános megállapítások és teendők.....	21
III. A gyűjtemény megőrzése	23
1. A raktári rendszer	23
2. Könyvkötészet és -restaurálás	24
3. Állományvédelmi digitalizálás	26
4. Általános megállapítások és teendők.....	27
IV. Az információ- és tartalomszolgáltatás	28
1. A tájékoztatás és az olvasószolgálat.....	28
2. A digitális tartalmak szolgáltatása	30
3. Általános megállapítások és teendők.....	32
V. A különgyűjtemények.....	34
1. A Fényképtár	35
2. A Kézirattár	36
3. A Plakát- és Kinyomtatványtár (PK)	38
4. A Régi Nyomtatványok Tára (RNYT)	39
5. A Színháztörténeti Tár (SZT)	41
6. A Térképtár.....	42
7. A Történeti Interjúk Tára (TIT).....	44
8. A Zeneműtár.....	45
9. Általános megállapítások és teendők.....	47

VI. A kutatási tevékenység.....	49
1. A Tudományos Bizottság	49
2. A kutatásszervezés	49
3. A kutatórészlegek	51
4. Általános megállapítások és teendők.....	52
VII. A Könyvtári Intézet és a központi szolgáltatások.....	53
1. A KI kutatási és publikációs tevékenysége	53
2. A KI képzési tevékenysége.....	54
3. A KSZK.....	55
4. A KI-ba kívánkozó központi szolgáltatások.....	56
5. Általános megállapítások és teendők.....	57
VIII. Az OSZK nyolc válsága	58
1–2. A vezetés és a szervezet	58
3. A munkatársak.....	59
4. A gazdálkodás	63
5. Az infrastruktúra.....	64
6. A kommunikáció.....	64
7. A szakmai munka.....	64
8. Az OKR-projekt	66
IX. Az első lépések	67
Rövidítésjegyzék.....	70

Bevezetés

Amikor 2019 októberében Demeter Szilárd miniszteri biztos felkért az Országos Széchényi Könyvtár (OSZK) szakmai tevékenységének átvilágítására, tisztában voltam azzal, hogy roppant feladat tornyosul előttem. Október 15. és december 2. között több mint százötven órát töltöttem a helyszínen interjúkkal, adatgyűjtéssel és bejárásokkal; munkámhoz több száz oldalnyi dokumentumot (joganyagot, szabályzatot, jelentést, beszámolót) elolvastam. Ehhez minden segítséget megkaptam Hammerstein Judit megbízott főigazgatótól, stábjától és több mint ötven felkért beszélgetőpartneremtől.

Talán nem túlzás azt állítanom, hogy ma nem sokan ismerik nálam átfogóbban az OSZK tevékenységét és problémáit. Bár a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) Könyvtár főigazgatójaként még néhány hónappal ezelőtt sem szerepelt közelebbi terveim között a nemzeti könyvtár vezetése, az ez év január elején megjelent pályázati felhívást ilyen „előléttel” nem hagyhatom válasz nélkül.

Írásomat a jövőképpel, azaz annak leírásával indítom, hogy milyennek látom az OSZK-t öt év múlva. A II–VIII. fejezetek az átvilágítás tapasztalatait és az ezekkel kapcsolatos teendőket rögzítik, erősen fókuszálva a könyvtárszakmai kérdésekre. Az utolsó, IX. fejezet az első vezetői hónapok legsürgősebb feladatait sorolja fel.

Az általam leírt problémák több évtized el- vagy félbemaradt reformjainak, szakmai hibáinak, mulasztásainak eredményei; a mindenkori vezetőik utasításait követő munkatársakat, illetve a könyvtár jelenlegi vezetését ezek értelemszerűen nem terhelik. Az esetleg tévesen közölt adatokért, balga félreértésekért kizárólag én vagyok felelős.

Budapest, 2020. február 9.

Rózsa Dávid

I. OSZK 2025: a jövő képe néhány tételben

1. Preambulum

Az OSZK nem egy épület. Az OSZK nem egy könyvekkel, folyóiratokkal, kéziratokkal, egyéb dokumentumokkal megtömött raktár. Az OSZK nem egyszerűen alkalmazottainak munkahelye.

Az OSZK több mint könyvtár. A nemzet könyvtára, a nemzet emlékezte.

2. Az OSZK jövőképe – a rövidebb verzió

Az OSZK Közép-Európa egyik legnagyobb nemzeti könyvtára, a Kárpát-medencei könyvkultúra kutatásának egyik fellegvára, a magyar könyvtári rendszer és könyvtári fejlesztések központja, a hazai könyvtárügy első számú képviselője külföldön. A kiemelt jelentőségű, kultúrstratégiai intézmények hálózatában a nemzet írott, nyomtatott, audiovizuális, elektronikus formában vagy a weben közzétett kulturális örökségének gyűjtéséért, feldolgozásáért, megőrzéséért, szolgáltatásáért és kutatásáért felel. Irányító szerepet vállal a határon túli magyar közösségek szak- és szépirodalommal való ellátásában. Információs és muzeális intézményként mind fizikai, mind virtuális terei nyitottak bárki számára, aki ezt az örökséget kívánja megismerni.

2. Az OSZK jövőképe – a bővebb verzió

1. tétel: **A nemzet könyvtára a nemzet egészéhez szól.**

Az OSZK-nak nyitott kulturális térré kell válnia, amely fizikai helyén és a virtualításban is mindenki számára lehetővé teszi a kulturális javakhoz való akadálymentes hozzáférést. Ne csak múzeumpedagógiai foglalkozások látogatóiként, hanem – „mindent” felölelő gyűjteményére alapozva – felhasználóként is szólítsa meg a fiatal korosztályokat. Digitális szolgáltatásait alakítsa úgy, hogy bármely település lakója könnyen, a könyvtári tárgyszavazás rejtelseinek ismerete nélkül összeállíthassa a maga számára releváns tartalomcsomagot.

Ezenfelül 2025-ig minden hazai és lehetőleg minden magyarok lakta Kárpát-medencei településre „házhoz kell vinni” a nemzeti könyvtárat, digitális eszközök, nemesmásolatok és szakértői előadások segítségével bemutatandó, milyen kincseket őriz az OSZK. Érdemes volna hasonló projektben gondolkodni iskolák és idősoththonok, illetve nyáron a frekventált turisztikai célpontok esetében.

2. tétel: Az OSZK szorosan együttműködik a kultúrstratégiai intézményi körrel, és folyamatosan bővíti könyvtárszakmai partnereinek sorát.

Ez jelenti egyrészt azt, hogy közös kulturális nagyprojektekben vesz részt velük, másrészt azt, hogy gyűjteményszervezési, szolgáltatási és egyéb intézményi politikáit az észszerű erőforrásmegosztás jegyében szorosan összehangolja a társintézményekéivel.

A Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) kebelében létrehozandó Digitális Bölcsészeti Központ (DBK) a névtérfejlesztés gazdája, valamint a közgyűjteményi digitalizálás és szabványosítás agytrösztje lesz, amely katalizátorszerepet tölt majd be ez utóbbi területeken, és ajánlásokat fogalmaz meg az ágazati aggregátorok, így az OSZK számára is.

Az országos szakkönyvtárakkal, a megyei hatókörű városi könyvtárakkal és az egyetemi könyvtárakkal 2019 végén megindult párbeszédsorozat eredményeként az OSZK immár kezdeményező módon lép fel az országos könyvtárszakmai ügyekben.

3. tétel: Az OSZK mint a nemzet első könyvtára – a könyvtári rendszer valamennyi résztvevőjével együttműködve – a hazai könyvtári fejlesztések motorja.

Mindenekelőtt az összes akadályozó tényező ellenére végig kell vinnie az Országos Könyvtári Rendszer (OKR) projektjét, és használatba kell vennie az annak részét képező Országos Könyvtári Platformot (OKP), amely otthont, de legalábbis közös keresőfelületet adhat a teljes hazai könyvtári szférának. Az a minimumprogram, hogy az OKP egyfajta magyar közgyűjteményi Google-lé váljon, ahol az OSZK-s találatok mellett a közkönyvtárak, az egyetemi és a szakkönyvtárak rekordjai (nemcsak katalógusételek, hanem teljes szövegű tartalmak, képi, hangzó és egyéb objektumok) is megjelennek. Gondoskodni kell a kollaboratív tartalomfejlesztési lehetőségek bevezetéséről.

4. tétel: Az OSZK nagy megtartó erővel bír, az ország legjobb könyvtárosaikat vonzó intézmény.

Az élre kívánkozik, hogy az OSZK munkatársainak katasztrofális bérhelyzetén a lehető leghamarabb változtatni kell. A ház megtartó erejére azonban nemcsak a bérrendezés hatna jótékonyan, hanem a munkahelyi légkör oldása és egy sor egyéb intézkedés (belső képzések tartása, képzési és konferenciátámogatások nyújtása, a tehetséges fiatalok felkarolása) is. 2025-ig nemcsak azt kell elérni, hogy az évek óta tartó elvándorlási hullám megtörjön, hanem azt is, hogy az intézmény határozatlan idejű közalkalmazottainak létszáma visszaálljon legalább a 470–480 fő körüli szintre.

5. tétel: 2025-re az OSZK felkészül arra, hogy elhagyja a Budavári Palotát.

3. Gondolatok az OSZK új házáról

Ha van téma, amelyben ottlétem másfél hónapja alatt mindegyik beszélgetőpartnerem egyetértett, az az, hogy a Budavári Palota F épülete alkalmatlan a korszerű nemzeti könyvtár funkcióinak kiszolgálására. A következő főigazgatói ciklus időtartama elegendő lenne arra, hogy az intézmény minden szempontból felkészüljön a költözésre egy új, kifejezetten könyvtári célra kialakított épületbe.

Az utóbbi néhány évtizedben a könyvtáros- és az építészsakma metszéspontjába és fókuszába került a korszerű, új funkciókat is ellátó könyvtárak tervezésének, elhelyezésének, város- és tájépítészeti szempontokat is figyelembe vevő megépítésének problematikája. Hazánkban e kérdés egyik kulminációs pontja az OSZK elhelyezésének kérdésköre.

2003 elején Dominic Bradbury, az építészet, belsőépítészet és dizájn kérdéseivel foglalkozó brit író-újságíró egy Daily Telegraphban megjelent cikkében arról írt, hogy „a könyvtár nélkülözhetetlen elemévé válik a kiemelt várostervezési rendszereknek.” Néhány évvel később az ugyancsak Londonban működő *Building Futures* külön tanulmányt szentelt a XXI. századi könyvtárépítészet kérdésének *21st Century Libraries. Changing Forms, Changing Futures* címmel. Ebben – egyebek mellett – az áll, hogy a könyvtárak és a könyvtári szolgáltatások jövőbeli kialakításához megfelelő egyensúlyt kell találni négy kulcsfontosságú

tényező között. A 4 P-vel jelölt (People, Programmes, Partners, Places) alapkövetelmény tartalma kissé bővebben:

1. az emberek, akik a könyvtári szolgáltatásokat igénybe fogják venni, valamint a szolgáltatásokat biztosító könyvtári személyzet; itt jelentős szerepe van a tényleges és potenciális felhasználói kör társadalmi-demográfiai helyzetéről, igényeiről, valamint a könyvtári munkatársak és vezetők felkészültségéről, kompetenciáiról rendelkezésre álló ismereteknek;
2. a könyvtár programjai, ideértve a könyvtár gyűjteményeit, hagyományos és infokommunikációs szolgáltatásait, továbbá egyéb tevékenységeit, ideértve a különféle rendezvényeket is;
3. azok a bel- és külhoni partnerek – egyének, intézmények, szervezetek –, akikkel, illetve amelyekkel a könyvtár kapcsolatban áll (állt, állni tervez);
4. a helyek egyfelől a könyvtár helyzetét jelentik egy adott településen belül (például a központban, egy fejlesztésre szánt, megújuló városrészben, kellően vagy kevésbé biztonságos környezetben stb.), másfelől magát a könyvtárépületet és annak belső tereit.¹

Az OSZK jövőbeli elhelyezésével, kialakításával, illetve annak előkészítésével összefüggésben célszerűnek látszik a fenti szempontok figyelembe vétele, azzal a fontos alapvetéssel együtt, hogy a jövő könyvtárában a korábbi zártságot és elitista magatartást fel kell váltani a minél szélesebb közösségek számára nyitott kapukat, széles körű hozzáférést biztosító, az eddigiektől eltérő vagy azokat kiegészítő, új funkciókkal. A könyvtárnak – legyen az közkönyvtár, egyetemi könyvtár vagy a nemzet első könyvtára – befogadónak és élőnek kell lennie, minden lehetőséget megragadva, hogy belül vonzó közösségi térré váljon, kívül pedig hozzájáruljon környezeté fellendítéséhez. Ezekre már itthon is jó példákat találhatunk, de érdemes körülnézni és tapasztalatot szerezni határainkon kívül is.

---

¹ Kovácsné Koreny Ágnes: Könyvtár és közösség, avagy a közösségvezérelt könyvtár elmélete és gyakorlati megvalósításának lehetőségei. *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 2018. 1. sz. 25. o. <http://tmt.omikk.bme.hu/tmt/article/download/1721/10357>

Az elmúlt évtizedek könyvtárépítési boomja közepette számos nemzeti könyvtár építésére, átalakítására, bővítésére került sor.

Nagy-Britannia nemzeti könyvtára, a British Library 1973-ig a British Museum részlege volt, amelytől az 1972-ben elfogadott törvény alapján vált külön. 1997-ig azonban a szervezetileg önállóvá vált könyvtár továbbra is a múzeum épületében működött. A St. Pancras pályaudvar mellett álló, modern új épületét, amely Nagy-Britannia XX. században emelt legnagyobb középülete, a királynő 1998 júniusában avatta fel, a teljes átköltözés pedig 1999 júniusára fejeződött be. Az épületet architektúrája és történeti háttere miatt a legmagasabb fokozatú, „kiemelkedő fontosságú” minősítéssel látták el.²

Franciaország párizsi Nemzeti Könyvtárának történeti kezdetei a XIV. századig nyúlnak vissza. A XX. század végének közeledtével elkerülhetetlenné vált egy rendkívül ambiciózus terv kidolgozása és megvalósítása, a korszerű igényeket kielégítő, új könyvtár építése. Mitterand elnök 1988. július 14-én, az ország nemzeti ünnepén jelentette be az erre vonatkozó szándékot, kiemelve, hogy a kor egyik legnagyobb és legkorszerűbb ilyen intézményét kívánják felépíteni. A tervezésnél figyelembe vették, hogy az épület egy nagyszabású Szajna-parti területrehabilitációs program első eleme. Az Európai Unió építési díjával később kitüntetett terv alapján, számos technikai nehézséggel és a tervezetthez képest jelentős költségtöbblettel megvalósult intézményt a korábbi négy telephelyről történt beköltöztetés után, 1996 decemberében nyitották meg a látogatók számára. Ekkor a könyvtár négy hatalmas nyitott könyvet imitáló épületegyüttese még szinte egyedül állt a folyóparton, de később számos új iroda- és lakónegyed, valamint oktatási és tudományos intézmény települt mellé. A kor követelményeinek megfelelően a könyvtár a hagyományos szolgáltatásokon kívül kiállításoknak, előadásoknak, konferenciáknak is helyet ad, valamint működik benne nemzeti audiovizuális archívum, rajzfilm- és hangtár is. Ugyancsak fontos funkciója, hogy barátságos környezetet biztosítson a látogatók találkozásához. Az épület melletti területen szórakozó- és vendéglátóhelyek, valamint a kezdő vállalkozókat támogató központok létesültek, amit szükségképpen kiegészített a megfelelő közlekedési infrastruktúra is a város központját is elérő metró- és RER-vonallal, a Szajrán átívelő gyalogoshíddal. A dániai és több más esethez

---

² Poprády Géza: Nemzeti könyvtárak a nagyvilágban. *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros*, 2002.7. sz. 27. o. <http://epa.oszk.hu/01300/01367/00031/pdf/03poprady.pdf>

hasonlóan tehát a könyvtár építése a tervezéstől a megvalósulásig és azóta is ösztönzően hat épített környezetének alakulására.

Koppenhágában 1999-ben nyitották meg a Dán Királyi Könyvtár (egyben Dánia nemzeti könyvtára és az egyetem könyvtára) új, hipermodern épületét. A nem titkolt és megvalósult szándék itt is a hagyományos könyvtári funkciók bővítése volt, hogy valódi közösségi találkozóhely jöjjön létre, kisebb és nagyobb konferenciatermekkel, különféle zenei és irodalmi műfajok előadóhelyeivel, kiállítási helyiségekkel, kellemes kikapcsolódásra alkalmas tetőterasszal. Az új vízparti épület egyúttal a közvetlen környezetében egy jelentős kulturális építési projekteggyüttes első megvalósult darabját jelentette.³

A rigai Lett Nemzeti Könyvtár új épületének építése 2008-tól 2013 májusáig tartott, figyelembe véve az építészek további városfejlesztési elképzeléseit is. Ezután még el kellett végezni az infrastruktúra fejlesztését, és így 2014 augusztusában nyithatta meg kapuit a Kulturális Minisztérium felügyelete alatt működő intézmény. A hagyományos szolgáltatások mellett a nemzeti könyvtár igyekszik új szerepeket vállalni, helyiségei nemcsak a könyvek és más kiadványok gyűjteményeit bocsájtják a látogatók rendelkezésére, hanem modern környezetet kínálnak a tanuláshoz és kutatáshoz, tereket a kreatív tevékenységekre, konferenciatermeket, kiállítási helyiségeket és kulturális események találkozóhelyeit.⁴

Athén legújabb világraszóló nevezetessége a kulturális, oktatási és rekreációs célokat szolgáló Sztavrosz Niarkhosz Alapítvány Kulturális Központ. A tengerparton elterülő komplexum a nemzeti opera, a nemzeti könyvtár és egy huszonegy hektáros park otthona. Tervezője Renzo Piano, akinek korábbi kulturális vonatkozású projektjei közül a párizsi Georges Pompidou Központ a legismertebb, s akit 2008-ban választott ki a feladatra az alapítvány névadója. Az építési munkálatok 2012 és 2016 között, magánfinanszírozásban zajlottak, a görög állam 2017-ben vette át és bocsátotta a közönség használatába a központot. Az 1829-ben alapított nemzeti könyvtár régi épülete továbbra is üzemel, de szerepe jelentősen csökkent az új,

---

³ Bán Dávid: A könyvtár mint nyitott tér. *Építészfórum.hu*, 2020. január 15. <https://epiteszforum.hu/print/a-konyvtar-mint-nyitott-ter>

⁴ Dóka Henrietta – Takács Eszter: „A Fény kastélya” – az új lett nemzeti könyvtár. *Könyvtári Levelező/lap*, 2015. 8. sz. 29–33. o. http://epa.oszk.hu/00300/00365/00167/pdf/EPA00365_konyvtari_levelezo_lap_2015_08_029-033.pdf

22 ezer négyzetméteres, minden korszerű technológiával felszerelt épület megnyitásával, ahol kényelmes olvasói terek, kiállítóhelyiségek, számítógépes, tanuló- és alkotószobák állnak a felhasználók rendelkezésére. Újdonság, hogy saját részleget alakítottak ki a gyerekek és a tinédzserek számára.⁵

Végül kanyarodjunk vissza az új funkciókat is ellátó könyvtárak létrehozásának néhány külföldi példájától és általános kérdésétől az OSZK elhelyezésének speciális problémájához. Megállapítható, hogy az intézmény a legjobb szándék ellenére sem tudja fenntartani, és még kevésbé az említett célok, például az igazi közösségi terek kialakítása, a látogatók legszélesebb körének fogadása és befogadása irányában fejleszteni tevékenységét a Budavári Palotában.

---

⁵ Rózsa Dávid: Már a görögök is: klasszicizmustól a modernig – könyvtárlátogatások az IFLA apropójából. *KIT Hírlevél*, 2019. 32. sz. <https://epa.oszk.hu/00000/00006/00805/index.html#a23798>

II. A törzsgyűjtemény szervezése

Az OSZK gyűjteményszervezési tevékenységének alapvető jogforrása az 1997. évi CXL. törvény 61. § (4) a–d) pontja, amely kimondja, hogy a nemzeti könyvtár alapfeladata „a Magyarországon keletkezett kiadványok kötelezpéldány-szolgáltatásra alapozott gyűjtése, megőrzése, szétosztása; a külföldön megjelent hungarikumok teljességre törekvő gyűjtése, feltárása, megőrzése; a kiadványnak nem minősülő hungarikumok gyűjtése, feltárása, megőrzése; a nemzeti bibliográfia készítése”.

Az OSZK dokumentumállománya két hatalmas egységre, a törzsgyűjteményre és a különgyűjteményekre tagolódik. A törzsgyűjteményben található a Magyarország területén 1712-vel, valamint a külföldön 1601-gyel kezdődően megjelent könyvek és időszaki kiadványok. E gyűjtemény szervezésével (a kötelezpéldányok és más módon beszerzett kiadványok kezelésével, az állomány gyarapításával és feldolgozásával) a Gyűjteményszervezési Igazgatóság (GYI) foglalkozik.

1. A törzsgyűjtemény rendszerezése

Ahhoz, hogy megértsük a GYI mai munkafolyamatait, és tisztán lássuk, milyen feladatok állnak az OSZK előtt, érdemes néhány mondat erejéig megismerkednünk az elmúlt másfél évszázad rendszerezési munkálataival.

Az első ezek közül a nemzeti könyvtárban végleges formájában 1876-ra bevezetett müncheni katalógus volt, amely a korabeli tudományfelosztás szerint tizenkét fő- és (helyi sajtósággként száznolcvan helyett) száztizenhét alosztályba sorolta be a könyveket. Ezt a módszert 1926-ig alkalmazta az OSZK. Az ezt követő tíz évben lezajlott átmeneti modernizálási kísérletet az ETO-ra történt átállás és új jelzettartományok bevezetése követte 1936-ban. Az utolsó nagyobb

szabású átalakítás 1952-höz, a kétpéldányos gyűjtés bevezetésének évéhez köthető. Kisebbségi módosításokra 1973-ban és 1987-ben is sor került.⁶

2. A kötelesepéldányok útja az OSZK-ban

A kötelesepéldányok útja a ház egyik legösszetettebb, legtöbb részleget igénybe vevő munkafolyamata. Esettanulmányként érdemes részletesen rögzíteni mindazon lépések láncolatát, amelyek ahhoz szükségesek, hogy az új könyvek eljussanak a kaputól a raktárig.

A Kötelesepéldány- és Kiadványazonosító-kezelő Osztályról (KKO) egy kocsikísérő lappal tolják át a könyveskocsikat az érkeztetőkhöz, a lapon olyan alapadatokkal, mint az indítás dátuma, a művek száma (ez nem azonos a példányszámmal, hiszen a könyvek között lehetnek két- és egypéldányosok is) és a lajstromszámok. A lajstromszám minden példány utolsó lapjára rákerül – néhány éve már nem füzetből, hanem Excelből osztják, mert az Amicusba egyáltalán nincs beleépítve a lajstromszám-generálás (ezt az OKP elvileg tudni fogja). Az érkeztetésen ellenőrzik a lajstromszámot, és ha kell, helyesbítik. A példányok adatait bevezetik egy füzetbe, ahová feljegyzik a méretet A-tól E-ig; hogy duplum-e; hogy ha valamiért csak egy példányt kaptak belőle (ez a feldolgozás során X-es raktári jelzettel kap, amiből a munkatársak tudják, hogy csak archivális példány van belőle; a raktárban a hiányzó mozgatható példány helyére őrzőjel kerül); itt rögzítik azt is, ha pótlapokat küldtek be egy gyűrés könyvhöz; s végül az is, ha nem nyomtatott, hanem elektronikus hordozón (CD-n, DVD-n, pendrive-on) található meg a mű.

A következő fázis a behasonlítás az Amicusban. Ha a kötet már megvan korábbi kiadásban, lemásolják a rekordot, és csak a kiadási adatokat javítják; az ilyeneket külön kocsira gyűjtik (ezek az úgynevezett Q-s művek, az Amicust megelőző Dobis rendszer másolóparancsát követve). Ez a hazai anyag 15%-át jelenti. A duplumokat szintén leszedik a kocsiról, és ezeket az adatokat ráírják az érkeztető lapra. Ugyanez történik a könyvalakú periodikákkal, a Térképtárba kerülő atlaszokkal és a Zeneműtárba küldendő, kottákat és dalszövegeket tartalmazó művekkel. Ilyenkor kerülnek a kocsira azok a példányok, amelyeket az ISBN-iroda

---

⁶ Gubicza József: *Az Országos Széchényi Könyvtár törzsgyűjteményének jelzetrendszere, sajátosságai*. Budapest, 2006.

ellenőrzési célból leszedett egy korábbiáról, valamint az ajándékozásból, hagyatékból, vásárlás útján beszerzett kiadványok is.

Amikor az érkeztetők mindezekkel végeztek, feljegyzik a kísérőlapra, hogy ténylegesen hány mű megy tovább a feldolgozásra, kitöltik az indulás dátumának rovatát, és anélkül, hogy bármit is rögzítettek volna az Amicusban, áttolják a Kurrens Feldolgozó Osztályra (KFO) a (formai) leírókhoz, akiktől a szakozókhoz (tartalmi feltárókhoz) kerül. Itt törik meg először a feldolgozói futószalag: a KFO-ról a kocsi visszakerül az érkeztetőkhöz, hogy felszereljék a könyveket. A mozgatható példány mágnescsíkot kap, lengőborítóját megcímkézik és eltávolítják, hogy a Raktári Osztály (RO) munkatársai beszkeneljék a katalógusrekord számára, majd külön ládában őrizzék. Az archivális példány borítóját ugyancsak felcímkézik, és egy öntapadós, műanyag sarokban a könyv hátsó táblájába hajtogatják. (A címke nem vízbázisú, ezért hosszú távon nem tesz jót a papírnak.) A lengőborítóval nem rendelkező kötetek esetében az archivális példány védőborítóját szkenneli be az RO. (Ezt a sok időt felemésztő eljárást kiválthatná esetleg az e-kötelesként beérkező nyomdai fájlok borítóképének felhasználása.) A műhöz tartozó mellékleteket, tartókat ugyanígy ellátják pecséttel, jelzettel.

Mivel az Amicus nem oszt jelzetet, a jelzetadás az évtizedekkel ezelőtt megszokott analóg módon, az öt mérettartomány szerinti kockás füzetekből történik. Állítólag többször is szóba került, hogy a kísérőlapokat, füzeteket lecserélik egy egyszerre többek által szerkeszthető táblázatkezelőre, de ez mindmáig nem történt meg. Jelzetadás után újabb cédula kerül a könyvbe, a Nektár-munkalap, amelyet később a KKO gyűjt be. Csak ezt követi a gépi munka, amely a razolással (a rendelési azonosító megadásával) veszi kezdetét, az érkeztetéssel, majd a számlázással folytatódik (forint esetén a mű hátoldalán lévő összeget, hiányzó ár vagy külföldi pénznem esetén a házilag megállapított 3000 Ft-ot, vásárlási árnál pedig a számlaszámot és a vásárlási értéket írják be) és a raktári jelzetadatok begépelésével fejeződik be. Önellenőrzés van, mindenki saját maga revizora.

Idáig a két példány együtt haladt az érkeztetés útján, itt azonban kettéválik az útjuk. A mozgatható a hét utolsó munkanapján méret szerint felkerül a polcra (külön a fősor és a Q-s), hogy a tájékoztatók és a különgyűjteményi munkatársak szemlézzék, melyik műből igényelnek olvasótermi többpéldányt. Mindeközben az archivális sor a Nektár-lappal és az eredeti kocsikísérővel együtt visszakerül a leírók revizorához. A kocsikísérőről két másolat is készül:

egy a raktárnak, egy pedig maguknak az érkeztetőknek. (A Q-s kocsikísérőnek készítettek egy Excel-táblát, amelyből a heti összesítést átvezetik egy harmadik füzetbe.) A tárgyi mellékletekről külön füzetes jegyzék készül. Ezeket a mellékleteket csak egy példányban őrzi meg a könyvtár. Az archivális kocsit a KFO-n történt ellenőrzés után harmadik alkalommal is begurítják az érkeztetői munkaszobába, innen szállítja el immár véglegesen a raktár.

Látható, hogy ez az egészen aprólékosan kidolgozott rendszer hányféle buktatót rejt a változatos hibalehetőségeket kínáló füzetes adminisztrációtól a felsővezetői utasításra beépített fölösleges kanyarokig. A kötelezpéldányok két részleg között történő kocsiztatásának oka például az, hogy a katalógusrekordot, illetve annak alapadatait (szerző, cím, kiadó, megjelenési hely és év, külföldi gyarapítás esetén ISBN) a jelenlegi szisztémában nem engedik a Gyarapítási és Állomány-nyilvántartó Osztályon (GYÁO) előállítani, márpedig a kiadványt addig sem érkeztetni, se jelzetelni, se felszerelni nem tudják, ameddig a példány nem jelenik meg a számítógépes rendszerben. A másfél évtizeddel ezelőtti elgondolás szerint így módon lehet biztosítani, hogy minden beérkező cím két héten belül megjelenjen a katalógusban, de a máig élő munkafolyamat eredményeként a címrekordok fölött hetekig ott áll, hogy nem tartozik hozzájuk példányrekord, ami miatt számos panasz érkezik a könyvtárba. Ezt a problémát az OKP gyarapítási modulja elvileg kiküszöböli majd. Annak pedig, hogy a szemlézés polcokon történik, és nem a kocsikon, azaz a könyvtár munkaerőt áldoz a könyvek fel- és lerámolására, az az állítólagos – és meglehetősen banális – oka, hogy nincs elég szállítóeszköz, ami megengedhetetlen a nemzeti könyvtárban.

3. A gyarapítás

A törzsgyűjteményi gyarapítást és állománynyilvántartást a GYÁO végzi. Noha a különgyűjtemények gyarapítására szánt pénz is ide van telepítve, a táruk saját hatáskörben végzik ezt a tevékenységet (az aukciókon való részvételt, a hagyatékok, ajándékok befogadását stb.). Óriási probléma, hogy az OSZK-nak nincs számottevő gyarapítási kerete, nem tudja tervezett módon megvásárolni a külföldi hungarikaanyagot; a kötelezpéldányokon felül fölöspéldányokból, hagyatékokból, ajándékokból, a Mikes-program és a nemzetközi csere révén tud dokumentumot beszerezni. Az évente beérkező két-háromezer külföldi könyv a néhány évvel ezelőttinek mindössze a harmada. Ennek körülbelül a fele határon túli magyar

könyv. (Megjegyzendő, hogy vannak olyan határon túli kiadók, amelyek önként megküldik a nemzeti könyvtárnak a kötelespéldányokat, noha erre semmilyen jogszabály nem kötelez[het]i őket.) Az OSZK nemzetközi csereszolgálata, amelynek az volt a feladata, hogy támogassa a külföldi magyar könyvkiadókat, több mint másfél évtizede megszűnt, és összevonták a gyarapítás külföldi csoportjával. Gyarapítási keret hiányában ma már jószerével mindent befogad az OSZK, hogy cserealapnak használhassa.

A külföldi beszerzéseket eredetileg hétfős csoport intézné, de ezt az évtized elején felszámolták. Az eredeti koncepció szerint a feladatot olyanoknak kellene végezniük, akik nyelvvizsgával rendelkeznek az adott terület nyelveiből, így lett a más osztályokról „elüldözöttekből” francia, felvidéki és délvidéki gyarapító. A létszámcsökkentés eredményeként végül hárman maradtak, és hozzájuk csatolták a nemzetközi cserét is. Gyarapítási keret híján mára a csere is gyakorlatilag könyöradományként érkezik. (A megoldás az lehetne még, hogy az intézmény hazai könyveket vásárol a külföldi csere céljára, de erre lehetetlen pénzt szerezni.) A Mikes-program keretében beömlő dokumentumokból óriási anyagrészeket tárol a ház csak azért, hogy legyen mire hungarikumokat bekérni. Arra vonatkozóan nincs egzakt adat, hogy a hungarikumok hány százaléka jut el az állományba; egy biztos: az anyag korántsem naprakész. Ahogyan a gyarapítók mondják: „előbb-utóbb minden bekerül”.

A Mikes-programot a Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Államtitkársága indította el 2014-ben azzal a céllal, hogy a külföldi magyar közösségekben képződött dokumentumhagyatékok (kiadványok, kéziratok, fotók) hazakerüljenek és a könyvtári rendszer részévé váljanak. A GYÁO adatai szerint az elmúlt öt évben 3076 doboznyi hagyaték, körülbelül 250–300 m³-nyi hagyaték áramlott be. A raktári kapacitás 700 m² (1750 pfm), amire ötvenezer kötet fér föl, és a munkatársaknak folyamatosan forgatni kell a rendszert, mert jönnek az új kötetek. A raktárban ciklikus rendszer jött létre, miközben statikusra lett tervezve – ha tehát a Mikes-program ebben a formában működik tovább, hamarosan betelik a raktár. Az említett mennyiségből közel kétszáz ezer dokumentumot dolgoztak fel Excelben. Ennek csak töredékét tudta begyarapítani az OSZK; a legfrissebb adatok szerint a Mikes-rekordok száma a katalógusban 7883, amiből 1806 az egypéldányosok (azaz a teljesen új bibliográfiai katalógustételek) és 47 a revíziós hiányt pótló (azaz a „lappangó” könyvtári példányok

pótlásaként bekerült) kötetek mennyisége.⁷ A GYÁO elméletileg csak a kifejezetten rossz állapotú kötetek helyére gyarapít többpéldányt, de nem cseréli le az eredetit, hanem állományba veszi az újonnan bekerültet is.

Az OSZK 2016 óta ajánlja ki a könyvtáraknak a számára fölösleges kiadványokat, és ily módon alternatív fölöspéldány-kezelő hálózatot épített ki. „Az anyag tartalmi értékét bizonyítja, hogy eddig 157 intézmény igényelt dokumentumokat, ebből 23 határon túli könyvtár. Érdekes fejlemény, hogy a fölöspéldányokból való igénylésre a Nyugaton újonnan alakuló magyar közösségek részéről is mutatkozik igény. A szállítást azonban nem tudjuk megoldani a Mikes Program keretén belül” – írja beszámolójában Kaposváriné Dányi Éva osztályvezető. A dokumentumok több mint fele gazdára talált, ötvenhat raklapnyi (több mint ezerháromszáz doboznyi) anyag azonban még nincs felbontva. Ennek az óriási mennyiségnek a kezelését és adminisztrációját jelenleg hat fő végzi, miközben „a támogatási időszakok végétől a következő támogatási szerződések megkötéséig a raktár fenntartása és a munka folytonosságának biztosítása rendre komoly anyagi megterhelést jelent az OSZK-nak”.⁸

Ahogy fentebb említettem, a Mikes-programmal lényegében újraindult az OSZK-nak az ezredfordulón megszüntetett fölöspéldány-tevékenysége. Az épülő adatbázis arra is alkalmassá válhat, hogy egy országos rendszer alapja legyen. Kérdés azonban, hogy van-e fenntartható kapacitás arra, hogy a fölöspéldány-kezelés rendszerszinten visszaépüljön az OSZK tevékenységébe, miközben jelentős erőket kellene az alapfeladatok ellátására átcsoportosítani. Jelenleg az OSZK fölöspéldányainak kezelésére sincs dedikált személyzet, és a legképzettebb könyvtárosok foglalkoznak az olvasótermekből kivont állomány apasztásával, törlési jegyzékek készítésével, anyagmozgatással.

Az OSZK fölöspéldányai a régi Fóti úti raktárban vannak, ahonnan az érdeklődő könyvtárak elszállíthatnák. A Mikes-csoport terveit szerint az általuk tervezett szoftver az OKP keretein belül alkalmas volna a feladat országos szintű menedzsmentjére. Az új adatbázisban deziderátalistákat is lehetne generálni az Amicus-azonosítók alapján, és amelyik intézmény előjegyez egy kötetet, értesítést kap a beérkezéséről.

---

⁷ Az Alkalmazásslolgálatok Osztálya (ASZO) adatközlése 2019. november 30-án.

⁸ Kaposváriné Dányi Éva: *A Mikes Kelemen Program 2014–2019.* (Kézirat)

Az 1952 előtti anyagra vonatkozó retrospektív gyarapítás erősen kötődik a papíralapú nyilvántartásokhoz; tőlük minden automatikusan átkerül az RFO-ra.

4. A kurrens feldolgozás

A KFO nemcsak katalógust épít a törzsgyűjteményekbe kerülő kurrens könyvek teljes formai és tartalmi feltárásával, hanem a *Magyar Nemzeti Bibliográfia (MNB)* könyves bibliográfiáját is. Ez egyszerre kényszerítő és rendszerező erő, hiszen a részlegnek kéthetes ciklusokban, füzetekben kell gondolkoznia. Nem kerülnek be a kurrens füzetekbe a kifestők, a felsőoktatási jegyzetek és még néhány dokumentumtípus, illetve nem veszik fel a két évnél régebben megjelent anyagot sem. Amit tehát ennyivel megkésve küld meg a beszolgáltató, bekerül ugyan az OSZK katalógusába, de az *MNB*-be nem.

A KFO-n minden munkafolyamatot normáznak: a formai feltárónak napi 22, a tartalmi feltárónak 25, a külföldi leírónak 16–18 címet kell rögzítenie, míg az autopszia alapján történő ellenőrzés irányszáma 50–60.

A legnagyobb gond az e-könyv-feldolgozással van, mivel elment a könyvtárból az az erre specializálódott kolléga, akit az OKP-projekt terhére vettek fel. Ezekben a hetekben tanítottak be egy munkatársat a feladatra, de legalább egy főre szükség lenne még, annál is inkább, mert az e-érkeztetésben több ezres restancia mutatkozik.

Az osztályon a 2012-es leépítések óta nincs kimondottan az authority-rekordokkal foglalkozó munkatárs; az adattisztítás és -gazdagítás mindenkinek feladata a kezébe kerülő anyagok kapcsán.

5. A retrospektív feldolgozás

Az OSZK fél évszázadon át épített müncheni cédulakatalógusa rekatalogizálásának többször is nekifutott az intézmény, de ezt mindig megakasztotta valami. Ebben az évezredben két ízben került sor tömeges retrospektív konverzióra: először 2003–2004-ben, másodszor 2010–2011-ben. Ezt a munkát mindkét alkalommal kiszervezte a ház egy-egy külső cégnek. A projektek során összesen 650 000 címreklord született a cédulakatalógus alapján. (A példányadatokat

utólag kellett ezekhez rögzíteni.) Sajnos a tömeges retrospektív konverzióhoz az OSZK-nak nem volt megfelelő alapnyilvántartása. Az 1936 és 1965 között készített adrémacédulákon nincsenek ETO-jelzetek, hiányoznak róluk bizonyos karakterek, ezért minden így, hibásan-hiányosan került át az Amicusba. Nagyjából 550 000 kötethez nem tartozik ETO és tárgyszó; ezek pótlásához belső szakember kell. Amíg ez nincs megoldva, a hetedik emeleti katalógustér szekrényei nem dobhatók ki, mert téma szerint csak azokból lehet tájékoztatni. (A cédulák digitalizálása sem jelent megoldást, mivel az egyébként gépelt cédulákra az elődök tollal vagy ceruzával, a gépek számára gyakorlatilag olvashatatlanul jegyezték fel az ETO-t.)

A 2010 óta elkészült rekordok és a raktári polcfolyóméterek alapján készített legfrissebb becslés szerint jelenleg 105 000 müncheni és 15 000 további (az úgynevezett kegyeleti gyűjteményekből származó és a becses első kiadások közül való) kötet adatai hiányoznak az elektronikus katalógusból. Ezek feldolgozását végzi a 2010-ben életre hívott Retrospektív Feldolgozó Osztály (RFO).

Ez a munka kiemelkedő szakértelmet és nagy tapasztalatot igényel. Mivel az anyagban vegyesen fordul elő mindenféle dokumentumtípus, tele latin és gót betűs kötetekkel, a retrospektív feldolgozói szalagon naponta és személyenként legfeljebb tíz kötet feltárása végezhető el. A feldolgozás folyamata: tipizálás (a Plakát- és Kisnyomtatványtárba [PKO] és a folyóirat-feldolgozókhöz is kerülnek át innen anyagok), behasonlítás, állományba vétel, s ha nincsenek duplumrekordok, teljes körű formai és tartalmi feldolgozás ETO-zva, tárgyszavazva. Az átjelzetelés révén a munka legvégén megszűnik a müncheni gyűjtemény. Mivel a jelenlegi létszámmal évente mindössze ötezer kötetet tudnak rekatalogizálni, itt csak új munkaerő bevonásával van esély belátható időn belül végezni a feladattal.

Felmerülhet a kérdés, nem lenne-e értelme csupán néhány alapadattal felvenni a katalógusba a kötetleírásokat, és a részletes leírást csak később elkészíteni, amikor már minden visszakereshető az olvasók számára. A gyorsított bevitel több szempontból sem lenne gazdaságos. 1. A tapasztalatok azt mutatják, hogy vagy elvégzik egy lélegzetvétellel a teljes feldolgozást, vagy „úgy marad” a könyv, mert utána évtizedekig nem lesz energia az adatpótlásra. 2. Többször kellene megmozdítani egy hatalmas állományt, 3. ami közben a speciális körülményeket igénylő dokumentumok tönkre is mennek. 4. A müncheni anyagban alapos átvizsgálás után sokszor találunk addig ismeretlen dokumentumokat (például röplapokat), és került elő kódextöredék is. A XVII–XVIII. századi anyagból akár nyelvemlék, de

rengeteg egyéb kultúrkinccs is előkerülhet. 5. Az oktatásban és a közművelődésben használhatók a kéziratos bejegyzések. A néhány éve katalogizált Kölcsey-könyvtár margináliái és autográfiai például beépültek az egyetemi tananyagba. 6. Provenienciakutatás nélkül nem lehet a gyakori fenntartói igényeket kielégíteni.

Tekintettel arra, hogy a müncheni anyagból kerül ki a legtöbb unikális példány, az RFO ezt igyekszik a leggyorsabban feltárni. A leglátványosabb, legjobban reklámozható (és főleg szépirodalmi kiadványokról lévén szó, a viszonylag legkisebb ráfordítással elérhető) eredmény ugyanakkor a kegyeleti gyűjtemények feldolgozása, azaz Kossuth, Madách és mások könyvtárának rekonstruálása volna, gondolva akár az 1823-ban született Madách születésének 2023-ban esedékes kétszázadik évfordulójára. Jó példa erre a XIX. században a törzsanyagba beolvasztott Kölcsey-hagyaték, amelyet néhány év alatt sikerült feldolgozni egy kéziratos jegyzék segítségével. Az alapító Széchényi Ferenc könyvtárának nagyobbik, húszezer kötetes részét már feldolgozták, de a müncheniből is várható még további egy-két ezer.

6. A periodikafeldolgozás

Noha a periodikafeldolgozásnak kulcsterületnek kellene lennie a nemzeti könyvtárban, több átalakítás, összevonás és szétválás után az évtized első felére nem maradt dedikált részlege. Virtuálisan 2016-ban alakult újra munkacsoportként, különböző részlegekről „átemelt” kollégákkal.

A dokumentumtípus gyarapodásának volumene szinte kezelhetetlen: egy év alatt 90 000 részegység érkezik be az analóg fronton, és ehhez társulnak még az elektronikus tételek. A folyóiratok feldolgozási útjának végén ezek közül válogatja ki az osztályvezető a negyedévente megjelenő *MNB Új Periodikumok* tételeit. A rendelkezésre álló erőket nagyrészt a kurrens, kisebb részt az inkurrens gyarapítással beérkezett anyagok feldolgozása köti le. A munkát hátráltatja, hogy az Amicusnak nincs a többszintű hierarchiát (folyóiratcím – évfolyam – szám – analitikus tétel) leképező periodikamodulja, ezért kénytelenek mellette egy IDA nevű házi adatbázist is üzemeltetni.

A könyvek példánynyilvántartásához hasonlóan itt a teljes sorok összeállítása, különböző jelzettartományokból történő egybeterelése, illetve az ehhez szükséges rekatalogizálásra

szánható erők minimális volta jelenti a legnagyobb problémát. A munkatársak 2017 és 2019 tavasza között – az OKP-projekt keretében, pluszmunkaként – a 3800 pfm-nyi anyag kevesebb mint egytizedét, 300 pfm-t tudták feldolgozni. A rekatalogizálás során elsőként a Tájékoztatási Osztálytól (TO) kapott, az olvasók által keresett, de az elektronikus rendszerben nem szereplő lapok listája szerint haladtak, majd a mikrofilmzésből kimaradt, egy- vagy kétpéldányos hungarikaanyag következett, végül a raktári rendből méretük miatt kilógó címekkel foglalkoztak.

Az inkurrens feldolgozás jelentős többletfeladatokkal jár a kurrenshez képest: előkerülnek borítók, hiányzó lapok, amelyeknek meg kell találni a helyét, aztán pedig el kell döntenet, hogy a bekötött példányt szétszedik-e, hogy kiegészítve újrakössék, de az eredeti méretet például csak az eredeti lapokról lehet megállapítani.

7. A példánynyilvántartás és a többpéldányok kérdése

Az OSZK változatos jelzeteles hagyományai következtében gyakorta előfordul, hogy egy kiadvány többféle jelzet alatt is megtalálható, amelyek közül egyik-másik – müncheni lévén – vagy nincs a katalógusban, vagy az Amicusba bedolgozott rekordok egyszerűen „nem tudnak egymásról”. A példánynyilvántartás rendbetételére nincs külön személyzet, ami mind a szolgáltatás, mind a digitalizálás, mind az RFID-zás szempontjából problémát jelent. Ha például egy mű négy különböző jelzettartományban bújik meg, előfordulhat, hogy a tömeges digitalizálás megkezdésekor majd négy kópia készül róla.

A hiányzó példányadatok pótlása a 2017–2018-ban lebonyolított katalógusadat-konzolidációs projekt egyik legfontosabb eleme volt, amelynek keretében az Olvasó- és Ügyfélszolgálati Osztály (OÜO) és a TO munkatársai a helyrajzi naplók és az Amicus adattartalmának egybevetésével átnéztek 145 000 jelzetet és rögzítettek több mint 43 000 példányadatot. Sajnos ez a teljes állomány csak a töredékét jelenti; például a 10 000 pfm-t kitevő 1952 utáni betűjeles jelzettartományból két kis egység, az A és az E jelű példányadatai vannak rendezve.

Az OSZK a második példányon felül elvben csak különleges esetben (például az olvasótermi kihelyezéshez) gyarapít harmadik, negyedik vagy sokadik példányokat. A valóságban ennél

jóval árnyaltabb. A gyarapítást a korábbi évtizedekben egyáltalán nem kísérte behasonlító tevékenység. Amikor még nem állt rendelkezésre számítógépes segítség, többször előfordult, hogy a nyomda és a kiadó is beküldött egy címet két-két példányban, s amikor az egyik már rég járta a maga útját a futószalagon, akkor indult el a másik. Emellett az egykori szakszervezeti könyvtár darabjai, valamint a belső kölcsönzés céljára a kollégáknak megvásárolt könyvek is a többespéldányok sorát gazdagítják. A sorozati jelzetek között is rengeteg a nem gyűjtőköri többespéldány, Sztálin válogatott műveinek kínai nyelvű kiadásából például ötöt őriz a könyvtár. A Mikes-program keretében főszabály szerint csak akkor gyarapítanak be harmadik példányt, ha az alappéldány állapota kirívóan rossz. Ez utóbbit azonban kapacitáshiány miatt nem apasztják, így ebből a forrásból is tovább duzzad a többespéldány-állomány.

A helyzetet bonyolítják a kihelyezések, amelyekről a katalógus sokszor nem tájékoztat, és amelyek alapján szintén változhatnak az egy-egy mű példányszámáról szóló információink. Az időszaki kiadványok tári kihelyezéséről egyetlen különgyűjteménytől kaptam kimutatást, amelyből a periodikafeldolgozók vezetőjének köszönhetően tucatnyi lehetséges problémára derült fény, kezdve azzal, hogy a leírás alapja sehol sincs felvéve a rekordba, ha nincs meg az első évfolyam első száma, egészen odáig, hogy számos címhez nem tartozik raktári jelzet és állományadat. A kapott táblázatból kiviláglik a rekatalogizálás fontossága, hiszen csak az egyetlen rekatalogizált tételnél szerepelnek részletes állományadatok és van ellátva kihelyezési kóddal. A kihelyezések számbavételekor derül ki, hogy bizonyos periodikacímekből akár hat teljes sort is őriz az OSZK.

A kérdéskör számszerűsítéséhez az ASZO segítségét kértem. Sajnos az Amicusból jelenleg csak azok a többespéldányok kérdezhetők le, amelyek jelzetében :2 jelöli a harmadik, :3 a negyedik stb. példányt. Az úgynevezett „kettőspontosok” száma a teljes könyv- és periodikaanyagban több mint 83 000 kötet, ami alapján nem túlzott merészség kijelenteni, hogy a könyvtárban bőven 100 000 fölött jár a többespéldányok száma.

8. Általános megállapítások és teendők

Az OSZK csekély eszköztárral ugyan, de mindent megtesz azért, hogy a kulturális törvényben szabályozott gyűjteményszervezési kötelezettségeinek eleget tegyen. Ez irányú tevékenysége azonban igazgatósági szinten esetleges, összehangolatlan, helyenként kaotikus; a

munkaszervezés minősége osztályonként és csoportonként rendkívül eltérő színvonalú, összességében nem teszi lehetővé az óriási és dinamikusan növekvő állomány hatékony kezelését. Jelenleg külön nyilvántartás készül a nemzetközi azonosító számokról, a kötelezpéldányok érkeztetéséről, szétosztásáról, míg egy harmadik, immár elektronikus rendszerben, az Amicusban rögzítik a bibliográfiai rekordokat és a példányadatokat.

A külföldi hungarikagyarápítás az OSZK alapfeladata. Finanszírozására azonban az intézménynek nincs kerete, ráadásul ezt a tevékenységet csak nagyon jól képzett, nyelv- és kultúraismerettel, széles kapcsolati hálóval rendelkező és proaktív munkatárs képes ellátni. Meglátásom szerint a Mikes-program ennek a most elhanyagolt területnek a fejlesztésével tölthetné be a legjobban funkcióját.

A kötelezpéldány-érkeztetési esettanulmány ékes példája azon észszerűtlenségeknek, amelyeket különleges eszközpark nélkül is rég meg lehetett volna oldani. A kötelezpéldányok útjának a beérkezéstől a raktárba adásig egyetlen, fölösleges kitérők és könyvmozgatás nélküli szalagnak kell lennie. Az érkeztetői minőségellenőrzésre minden esetben törekedni kellene, az önrevízió nem elégséges megoldás. Megfontolandó a régebbi állapot visszaállítása, a dokumentumérkeztetés átcsoportosítása a kurrens feldolgozásra. Az összehangolatlan működésre példa, hogy míg az *MNB* kurrens könyves füzeteiből a két, a folyóirat-bibliográfiából a három évnél régebbi címetek hagyják el; a könyvek kapnak ETO-t, a folyóiratok immár másfél évtizede nem.

Az elektronikus dokumentumok „mostohagyerek” a házban: sem az érkeztetésük, sem a feldolgozásuk nincs megnyugtatóan megoldva, és az elmúlt évek alatt komoly hátralék keletkezett. A kétségtelen létszámprobléma mellett ebben az e-dokumentumok kezelésében való járatlanság is közrejátszott. A tavaly elfogadott, jelenleg felfüggesztett, de várhatóan 2020 közepétől hatályos kötelezpéldány-rendelet vonatkozó passzusaiból levezethető e-dömpinggel a jelenlegi körülmények között nem fog tudni megbirkózni a GYI.

III. A gyűjtemény megőrzése

Az OSZK gyűjteményének megőrzéséért az Információszolgáltatási Igazgatóság (ISZI) felel. A raktározás esetében ez csak a törzsgyűjteményt érinti, mivel a táruk maguk végzik ezt a tevékenységet.

1. A raktári rendszer

Az OSZK raktárai a főépületben és két külső helyszínen kerülnek el (a Mikes-program keretében érkező dokumentumok egy harmadik külső raktárba kerülnek, ennek a bérleti díját azonban nem a könyvtár állja). A helyszűke fenyegetésére a piliscsabai archivális raktár jelenti majd a megoldást, amelyet 80 000 pfm-nyi anyag tárolására terveztek, és ahová 41 000 pfm-t szándékoznak kiszállítani. Ennek a pontos jelzettartományait már összeírták; egyelőre várat magára a döntés, hogy a most egymás mellett lévő példányok közül melyik legyen az alap- és melyik az archivális példány, illetve hogy kiküldés előtt legyenek-e digitalizálva az elszállítandó kötetek, vagy pedig már egy ott kialakított műhelyben kerüljön-e erre sor. (Ez utóbbira is van hazánkban nagykönyvtári példa.)

A főépületben az északi és a déli toronyraktár tizenegy-tizenegy és a nyugati oldal négy szintjén, valamint a nyolcadik emeleten helyezkednek el raktárhelyiségek. Ezek közül csak néhányban biztosított az állandó hőmérséklet és páratartalom; a ház légcserélő rendszere az elhasznált, koszos levegőt keringeti, amely több falszakaszt feketére festett; a raktárajtók kinézetük ellenére nem tűzgátlók. Találtam olyan folyosós szakaszt, ahonnan a falba vágott lyukon át némi ügyességgel kulcs nélkül is be lehet jutni a raktárba, mivel rég elromlott és nem csukódik be az épületet behálózó telelift elvileg automata nyílászárója.

Négy állományegységből, az alapító Széchényi Ferenc hagyatékát tartalmazó szekrényekből, a kegyeleti gyűjteményeket, a becses első kiadásokat, az egypéldányos anyagokat, a minikönyveket és a ritka hírlapokat őrző rezervraktárból, a tárgyi mellékleteket, az eltérő alakú könyveket és a lengőborítókat rejtő szobából, valamint a fektetett hírlapok raktárából csak a szolgálatvezető adhat ki dokumentumokat.

2. Könyvkötészet és -restaurálás

Az OSZK kötészeti és restaurátorműhelye egyedülálló a maga nemében; mind felszereltségét, mind az itt felhalmozott tudást és tapasztalatot tekintve ez jelenti a szakma hazai csúcsát. Bár a személyzet száma itt is megcsappant (papírvegyészeket például már nem foglalkoztatnak), fotó- és vegyészeti labort is működtetnek. Ezek a helyiségek egyben a magyar művelődéstörténet kutatásának is fontos terepei: a fotólaborban, ahol üvegnegatívokat is restaurálnak, került elő a Babits házaspár híres esztergomi aláírófalának képe; a vízjelkutatáshoz használt mini világítóasztal a vízjelkutatás eszköze, amelynek segítségével nyomdákat tudnak beazonosítani, így járulva hozzá a könyves műveltség térképének összeállításához.

Ennek a jelentős szakmai-szellemi műhelynek az országos szerepvállalása azonban ma kimerül a szaktanácsadásban és a pályázati forrásból finanszírozott külső fizetős megrendelések teljesítésében. Több itt dolgozó munkatárs is jelezte, hogy az állományvédelemnek nincs sem anyagi, sem erkölcsi megbecsültsége a házban, fontosságáról folyton győzködniük kell kollégáikat; tudásukat nem tudják külföldi konferenciákon frissíteni.

Előrelépésként élik meg, hogy az intézményközi kölcsönzés keretében máshová átkért dokumentumokat ma már nem küldi ki nélkülük az OSZK: az elkészült állapotfelmérés alapján a szerződés egyik mellékleteként meghatározzák az anyag kiállítási feltételeit. Olyan sok a kölcsönzés, hogy ez egy kolléga teljes munkaidejét elviszi. Előfordul, hogy nincs idő összeállítani az állapotfelmérést kölcsönzés előtt – ilyenkor vagy nem adják át a dokumentumot, vagy nagyon megkötik, hogyan lehet felhasználni.

A tervek szerint a digitalizáló központ elindulásakor egy restaurátor szakembernek várhatóan az lesz a feladata, hogy a helyszínen egyenként kézbe vegye a digitalizálandó műveket, és elvégezze az állapotfelmérésüket. Ez alapján teszik sorrendbe a könyveket és jelölik ki, hogy melyik eszközzel lehet végrehajtani a digitalizálást.

A könyvtár dokumentumainak állapotáról nincs átfogó statisztika. A legutóbbi, még az előző évtizedben született mintavételes felmérés azt célozta, hogy mekkora az elsavasodott anyagrész, a bekötetlen hírlapok mellett ugyanis a savas papírra nyomtatott kötetes állomány van a legnagyobb veszélynek kitéve. Az OKR keretében beszerzett savtalanító géppel viszonylag nagy mennyiségben tudják majd kezelni a bekötetlen anyagokat – illetve tudnák,

ha lenne, aki kezeli a gépet. Ugyanez érvényes a dobozkészítő gépre is. Ennek a két igen értékes eszköznek egyelőre nincsenek kezelői.

A kiállítások állományvédelmi előkészítése legtöbbször nem kielégítő. A házban eleve nincsenek megfelelő kiállítóterek; a termék műszaki állapota borzalmas; korábban is csak a corvina-kiállítótermekben lehetett komoly kiállításához méltó hőmérséklet-, pára- és fényviszonyokat teremteni, de most már ott is tönkrementek az eszközök; az ereklyetérben legfeljebb a fényviszonyokon lehet alakítani. A kéziratár folyosóján, ahol a Sára Sándor-kiállítást megrendezték, szintén csak a fény szabályozható, a katalógustérben viszont semmi, ott égnek a neonlámpák a dokumentumok fölött. A kiállítási tervet az utóbbi években nem látják, a lebonyolításért felelős Nemzetközi és Kulturális Kapcsolatok Osztálya (NKKO) pedig nem egyeztet. A kamarakiállításokról rendszeresen nem kapnak időben tájékoztatást, miközben mindegyik tár szívesen veszi, ha részt vesznek az előkészítő munkában (alátámasztásokat csinálnak, kasíroznak stb.). Az anyag- és munkaköltséggel azonban senki sem számol, pedig van, hogy egyszerre négy-öt könyvkötő vagy restaurátor rendezkedik egy kiállításon.

Állományvédelmileg szintén nem megfelelően történt az RFID-projekt előkészítése. A tendert megnyert vállalkozóval történt egyszeri konzultációt követően már csak a végeredménnyel, a 650 000 leszállított címkével szembesültek. Feljegyzésben rögzítették, hogy az általuk kért keményítőalapú ragasztó helyett öntapadós, műanyagtartalmú címkék érkeztek.

Ami a restaurátorképzést illeti, ezt a feladatot 2011-ig látta el az OSZK. Az itt kidolgozott OKJ-s tanfolyamot a Könyvtári Intézet (KI) adminisztrálta. Mivel egyszerre csak egy osztály vittek végig, három év alatt tíz fő végzett itt. A képzés kéthetente két és fél napot vett igénybe; mindenki munka mellett végezte; a részvétel feltétele volt, hogy mindenkinek legyen előképzettsége és gyűjteményi gyakorlata. Az utolsó években kidolgoztak egy új modulrendszerű tananyagot. 2013-2014 körül, amikor még megvolt az OSZK akkreditációja, megkísérelték feléleszteni a képzést, megindult a hallgatótoborzás, de az érdeklődőknek nem tudtak vonzó perspektívát felmutatni. Végül nyolc fő jelentkezett, de mire elkezdték volna az oktatást, négyen visszamondták. Azóta, mivel itt is elfogytak a szakemberek, olyan fiatalokat tudtak felvenni, akiket ők tanítottak be. A Magyar Képzőművészeti Egyetemről szintén nem érkezik az utánpótlás, mivel ott papír- és bőrrestaurátorokat képeznek. Ez az itteni munkához

tökéletes alap lenne, de öt év egyetemmel a háta mögött senki sem szeretne egy újabb tanfolyam árán könyvet restaurálni.

Ha „pénz, paripa, fegyver rendelkezésre állna”, nagyjából ez az utolsó pillanat, hogy az OSZK elkezdjen restaurátorokat képezni, mert most még megvan hozzá a tudás. A jelen állás szerint húsz éven belül nyugdíjba mennek az utolsó tanult restaurátorok. A 2010-es évek elején kidolgozni kezdett tananyagot persze át kellene dolgozni, a képzést több részre kellene bontani; szükség volna egy tanműhelyre és egy oktatóteremre is.

Még nagyobb gondban lesz a kötészet, ahonnan már tíz éven belül ki fognak esni a munkatársak. A kézi könyvkötészet iránt ma nem mutatkozik számottevő érdeklődés, a nyomdaipari iskolákban is nyomdagépészetet szeretnének tanulni. A restaurátorképzést megelőzően tehát kívánatos volna egy egyéves könyvkötőtanfolyam elindításában gondolkodni.

3. Állományvédelmi digitalizálás

Az OSZK „állományvédelmi szempontú, szolgáltatási célú” tömeges digitalizálásra készül a következő évtizedekben.

A Digitalizáló Osztály (DO) három feladatot lát el: 1. a tervszerű állományvédelmi digitalizálást, reprográfiát, 2. olvasói rendeléseket, 3. nevesített szolgáltatásokat (születésnap csomagok, Matarka-cikkmásolatok, gyorsmásolatok készítését és meglepő módon az olvasói gépekkel [olvasói professzionális munkaállomás, OPM] kapcsolatos problémák adminisztrálását). A tervszerű digitalizálás elvileg beépült a rekatalogizálás folyamatába; a folyóiratok szabadpolcos (harmadik) éves példánysorát digitalizálják. Az „ami felvágatik, digitalizáltassék” jelszó jegyében igyekeznek együttműködni az állományvédelmi kollégákkal.

Az OKR-projektben beszerzett digitalizáló eszközök egy részét már beüzemelték, más részüket még nem, de a garanciális idő már lejárt. A műhely felállítására a következő hónapokban, az eredetileg tervezett január 22-ei dátumhoz képest csúszással kerül sor. Míg a digitalizálást támogató keretrendszer (DTK) várhatóan lehetővé teszi majd a dokumentumok nyomon követését, vagyis tudni lehet, mi és kinél van éppen, ezekben az átmeneti hónapokban meglehetősen zilált képet mutat a DO munkaszervezése. A digitalizáló kollégák rendszeresen

kérnek fel olyasmit a raktárból, ami már náluk van; az átvilágítás során két részlegvezető tájékoztatott arról, hogy hónapokkal azelőtt átadott könyvbölcsők nem érkeztek vissza hozzájuk, és információt sem kaptak arról, hogy anyagaikkal történt-e már valami.

A digitalizálási lánc DO-s és DO-n kívüli szereplői egy két hónapja létrehozott munkacsoportban egyeztetnek a teendőkről.

4. Általános megállapítások és teendők

Az OSZK csak akkor tud az 1997. évi CXL. törvény 61. § (4) e) pontjában előírt archiválási és védelmi kötelezettségének maradéktalanul eleget tenni, ha raktározási rendszerét egységesíti. Minden dokumentumtípust a számára megfelelő közegben kellene tárolni. A különgyűjteményi logika éppen ezen a ponton bicsaklik meg először, hiszen a táruk – a hagyatékok fizikai egyben tartásának szándékával – jelenleg ömlesztve őrzik anyagaikat, figyelmen kívül hagyva az állományvédelmi szempontokat.

Ahhoz, hogy az erre egyedül alkalmas OSZK országos állományvédelmi központot üzemeltessen, nagyarányú munkaerő-bővülésnek kell bekövetkeznie, amivel párhuzamosan újjá kell éleszteni a halódó könyvkötő- és az elhalt restaurátorképzést. Az OSZK mint kompetenciaközpont szerepét erősítené, ha szakemberei a nemrég felállt MKDNY-központon keresztül ajánlásokat fogalmaznának meg a könyvtárak számára a muzeális állományok kezelésének módjáról. A hitelességhez azonban mindenképp fontos volna, hogy a ház maga is tartsa meg a rá mint archivális könyvtárra különösen vonatkozó állományvédelmi előírásokat.

IV. Az információ- és tartalomszolgáltatás

A nemzeti könyvtár információ- és tartalomszolgáltatási tevékenységéért több részleg felel. A hagyományos szaktájékoztatási, kölcsönzési és ügyfélkapcsolati feladatokat az ISZI három osztálya látja el. Elektronikus tartalmat szolgáltat a *Magyar Elektronikus Könyvtár (MEK)* gazdája, a GYI-n található E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya (ESZO), az ISZI-re került Webartalom-koordinációs Osztály (WKO) és a jelenlegi de facto szervezeti struktúrában a főigazgatóhoz tartozó Analitikus Feldolgozó Osztály (AFO). A különgyűjtemények ezen a téren is önállóak.

1. A tájékoztatás és az olvasószolgálat

Az egykori Olvasó- és Tájékoztató Szolgálat kétfelé szakadása 2008. január 1-jével következett be, háttérben személyi konfliktusok álltak.

A TO döntően a központi tájékoztatásban és a folyóirat-olvasóban végez személyes referenzszolgáltatást. Viszonylag sok kérdés érkezik telefonon, ezeket is a központi tájékoztatásban válaszolják meg. Az olvasótermek szabadpolcos állománya jelentős részben elavult, és tele van harmadik példányokkal, mivel szabály szerint a mozgatható példány nem kerülhet ki a polcra. Az általános és az irodalomtudományi olvasóterem állománya között jelentős átfedések vannak. Az osztályon tizenhat fő dolgozik, egy kivételével mindenki diplomával rendelkezik.

Az OÜO négy feladatkörét, a beiratkoztatást, a belső kölcsönzés (dolgozói dokumentumforgalmazás) bonyolítását, a könyvkiadó állomás üzemeltetését és a születésnap csomag személyes felvételét tíz fő végzi. Közülük egy fő PhD-fokozattal, hat fő felsőfokú végzettséggel, három érettségivel (közülük egy-egy segédkönyvtárosi, illetve könyvtárosasszisztensi képesítéssel) bír. A könyvkiadó állomáson a leghagyományosabb tasakos rendszer működik: az olvasó leadja az olvasójegyet, majd megkapja a helyszámot. A könyv kikérésekor nem tudják ellenőrizni, hogy a helyén van-e a dokumentum a raktárban, mivel az Amicus erre nem alkalmas, és táblázatkezelőt sem használnak hozzá. A 2018-ban

személyesen felvett 286 darab születésnap csomag adminisztrációjával hatszáz munkaórát töltöttek. (A szolgáltatásból négy szervezeti egység veszi ki a részét: az OÜO felveszi a rendelést, a DO elkészíti a csomagot, a Tudományos Igazgatósághoz [TI] tartozó ajándékbolt eladja, a gazdaságisok kiszámlázzák.) Hatan megtanulták a Forrás szoftver használatát, és 2018 októberétől ebben végzik a heti pénzügyi elszámolást. Az osztály vezetője folyamatosan pluszfeladatot kér más szervezeti egységektől, többek között oroszánrészt vállaltak a példányadatok rögzítéséből. Ugyanakkor elmondása szerint két fő hiányzik a részlegről.

Az Országos Lelőhely-koordinációs és Dokumentumellátó Osztály (OLD) fő feladata a könyvtárközi kölcsönzés, a leelőhelyezés, a másolatszolgáltatás saját anyagból könyvtárközi kérés esetén és az ODR-könyvtárkódok nyilvántartása. 2018-ban 1131 darab dokumentumot közvetítettek külföldről és 865-öt szolgáltattak az OSZK állományából belföldi és külföldi partnerek számára. A leelőhelyezés szükségességéről több alkalommal is vita folyt az elmúlt években. Ennek a szolgáltatásnak az alapja az a központi katalógus, amelybe a könyvtárak (jellemzően a szakkönyvtárak) a számítógépesítés előtti évtizedekben elküldték külföldről beszerzett szakkönyveik céduláit. Ez alapján állapítja meg az OSZK mint a nemzetközi könyvtárközi kérések országos felelőse egy külföldre irányuló kérés kapcsán, hogy megvan-e egy kötet valahol az országban. (Egy 2016-os felmérés szerint az ötven legnagyobb magyarországi könyvtárnak átlagosan 51%-ban érhető el az állománya az elektronikus katalógusban.) Az osztály vezetője szerint a leelőhelyezés a kérések 2-3%-a esetében releváns. Tekintettel arra, hogy a feladatra két fő van kijelölve, érdemes végiggondolni, szaktudásuk, nyelvismeretük nem volna-e hasznosítható más, munkaerőhiánnyal küszködő részlegen. Az osztályon nyolc fő dolgozik, heten diplomával és legalább egy nyelvvizsgával.

Érdemes volna megfontolni a személyes szolgáltatások munkafolyamatainak átszabását. Az alábbi beszámolót egy KI-s tanfolyamon részt vevő könyvtáros kollégától kaptam néhány hónapja, aki helyismerettel rendelkezett ugyan, amikor a reprográfiai szolgáltatás igénybevételeéről döntött, de a könyvtárt korábban még nem használta. Pontos bibliográfiai leírással felszerelve érkezett a tanfolyam ebédszünetében, majd az alábbi folyamattal szembesült.

„Első lépésként a földszinten napijegyet kell váltani, az egyértelmű. Innen a felhasználó útja egyenesen a központi tájékoztató osztályra vezet, ahol egy tájékoztató kolléga segítségével kitölti a raktári kéréslapot, majd a tájékoztató kolléga a központi könyvkiadó állomáshoz

irányítja. A központi könyvkiadó állomásnál az olvasójegyért cserébe kap egy kutatóhelyet a történettudományi olvasóteremben – ám ehhez magyarázatot nem, bár nem kutatni szeretne a felhasználó, hanem cikkmásolatot –, majd a hírlapolvasónál lévő kollégához irányítják. Itt le tudja adni a raktári kérést, ám a kiszolgálást már nem tudja megvárni, mert a félórás ebédszünetnek vége. A tanfolyam következő szünetében tér vissza átvenni a raktári kérést. A kutatóhelyi kártya helyett egy másikat kap a kötetekért cserébe.

A cikkek megvannak, megjelöli őket a kötetekben, majd a reprografiánál jelentkezik velük. Ott kitölti a nem teljesen egyértelmű megrendelőlapot, és megtudja, hogy másnapra szolgáltat a reprográfia. Gyorsmásolatot kér, ami még mindig nem garantálja, hogy aznap délutánra elkészül – de az igényt felvevő kolléga messzemenőig rugalmas, minden ezzel kapcsolatos tudnivalóról tájékoztat, és megígéri az aznapi teljesítést. A felhasználó a másolatra leadott anyagért cserébe kap egy cetlit, amivel a hírlapolvasónál lévő ablaknál visszakaphatja a kutatóhelyi számot, a kutatóhelyi számért pedig az olvasójegyet a központi könyvkiadó állomásnál. A tízperces szünet erre nem elég, már fél órája dolgozik a megrendelő az ügyön, és lejárta a lábát azzal, hogy cédulákat és sorszámkat hoz-visz a szolgáltatási pontok között.

A tanfolyami nap végén az ajándékboltban tudja átvenni az elkészült másolatokat – amelyeket épp akkor hoz le személyesen az a kolléga, akinél a megrendelést leadta. A teljesítés kiemelkedő minőségű. A számlázással sincsenek problémák.

Összességében tehát a folyamat bonyolultságára való tekintettel és a szolgáltatási menetrend alapján több mint egy órába és sok száz méter sétába kerül csak a megrendelés leadása egy helyismerettel rendelkező, a katalógust is használni tudó megrendelő számára. A kollégák egytől-egyig segítőkészek és különösen kedvesek, rugalmasak, tehát ez nem akadályozza a szolgáltatás igénybevételét.”

2. A digitális tartalmak szolgáltatása

A digitális tartalmak szolgáltatása évtizedek óta az OSZK egyik neuralgikus pontja, amint azt számtalan félbemaradt, odahagyott fejlesztés, elvetélt kísérlet bizonyítja. Jelenleg a nyílt forráskódú DSpace rendszerbe töltik fel a digitális anyagokat, ez azonban alig tartalmaz

metaadatokat, és nagyrészt nem is nyilvános. Egyelőre – szolgáltatási politika és a DTK híján – nem világos, mi lesz az ide bekerült objektumok sorsa.

Az ESZO által üzemeltetett *MEK* a hazai elektronikus tartalomszolgáltatás egyik – képzavarral élve – legpatinásabb brandje, amely az ezredfordulón került az OSZK-hoz, így a MEK Egyesület ma már csak támogatója a szolgáltatásnak. Az ide bekerült tartalmak gazdája a nemzeti könyvtár, a közlési engedélyek az OSZK nevére érkeznek. A *MEK* mellett az *Elektronikus Periodika Archívum (EPA)*, az *OSZK Digitális Könyvtár (OSZKDK)*, a born digital képeket gyűjtő *Digitális Képtárház (DKA)* és a *Magyar Digitális Képkönyvtár (MDK)*, valamint a webarchiválás tartozik az ESZO érdeklődési körébe. Ez utóbbi abból a felismerésből fakad, hogy a nemzeti emlékezet egyre nagyobb hányada képződik honlapokon, amelyek azonban rendkívül tűnékenyek. Ezek (persze válogatott, részleges vagy eseményalapú) megőrzése tipikusan olyan informatikaigényes feladat, amelyhez jó, ha könyvtárosszemlélet is társul. Nem véletlen, hogy abban a több mint negyven országban, ahol ezzel foglalkoznak, a nemzeti könyvtár végzi vagy koordinálja ezt a tevékenységet (legtöbbször a nemzeti levéltárral együtt). A helyi érdekű és a szakterületi oldalak archiválásának közkönyvtári és szakkönyvtári koordinálása – a 30/2014-es Emmi-rendelet 11. pontjának szellemében – egyértelműen a nemzeti könyvtár feladatkörébe tartozik.

A WKO, amely 2007-ből került át a Neumann Háztól, és amely eleinte a MEK-osztály részeként működött, az *OSZK.hu* domain tartalomfelelőse, és ebbéli minőségében a honlapot is szerkeszti. Emellett gondozza a közösségi oldalakat és a könyvtár intranetes felületét. 2007 óta több mint húsz tematikus oldalt hozott létre.

Az OSZK egyik legkülönösebb sorsú, hol a gyűjteményszervezéshez, hol a főigazgatóhoz sorolt, de valójában szolgáltató jellegű szervezeti egysége az AFO, amely Humántudományi Bibliográfiai Osztályként kezdte meg pályafutását, hogy az OSZK szakkönyvtári jellegéből adódó feladatkörben szolgáltatást építsen a folyóiratokban, gyűjteményes kötetekben megjelent cikkekből, tanulmányokból. Eredeti rendeltetése szerint azonban nemcsak a *Humanus* adatbázis történet- és irodalomtudományi gyarapítása volna a feladata, hanem az e köré épülő országos szolgáltatás koordinálása is. Ennek megfelelően kezdetben tizenkét fővel működött a részleg, de ma már csak ketten dolgoznak itt az osztályvezető mellett. Ideális esetben a most egymástól elkülönülve épülő és rengeteg párhuzamosságot tartalmazó

Humanus, EPA és Matarka egyetlen adatbázis térben működne, hozzásegítve a tanárokat és a diákokat a jó minőségű humántudományi bibliográfiai adatokhoz és szövegekhez.

3. Általános megállapítások és teendők

Mielőtt felsorolnám a nemzeti könyvtár szolgáltatásaival kapcsolatos fontosabb megállapításaimat, rögzítem, hogy a szolgáltatási politikáról általánosságban nincs mit mondanom, mivel ilyenrel nem találkoztam. Arról, hogy mit, kinek, miért és hogyan kíván szolgáltatni, pillanatnyilag semmit sem állít az OSZK. A szolgáltatási politika kidolgozása a könyvtár egyik legnagyobb adóssága. Ami biztosan állítható, hogy a szolgáltatási oldal felől is látszik, hogy hatalmas erőket kellene megmozdítani a feldolgozásra.

A ház hagyományos szolgáltatásai iránti igény látványosan megcsappant az elmúlt húsz évben. Az olvasótermi állomány és a munkafolyamatok azonban még a régi időkre vannak szabva. A három olvasószolgálati osztály összevonása messzemenőig indokolt volna, és néhány munkatárs – természetesen az egyes munkakörök munkaerőigényének felmérése után – más részlegen kaphatna képzettségének és érdeklődésének megfelelő munkát. Az olvasói terek a folyamatosan csökkenő forgalomhoz képest túldimenzionáltak. Tekintettel a négy különgyűjteményi olvasóterem összességében hasonlóan alacsony kihasználtságára, megfontolásra javaslom az általános olvasóterem vagy a központi tájékoztatás átalakítását tári olvasóvá. Ily módon megvalósulna az egységes nyitvatartás és szolgáltatás. Az olvasótermi harmadpéldányok szerzeményezésének szabálya elavult, a ház csekély erőforrásait érdemesebb volna külföldi hungarikagyarápításra fordítani.

Az OSZK-nak égető szüksége volna egy olyan felületre, amelyen egységesen szolgáltatná a könyvtárban digitalizált vagy a könyvtárnak digitális formában átadott tartalmakat. Felhasználói szempontból kezelhetetlenül sok projekttel próbálkozott már az OSZK, ezért ezek anyagát be kellene olvasztani az OKP-be. A messze legismertebb és ezért megőrzendő márkanév kétségkívül a *MEK*, ezért ezt kellene átalakítani az OSZK digitális könyvtárává. Szervezeti szinten sem javasolt a különböző tartalom-előállító, -fejlesztő és -szolgáltató részlegek különállását fenntartani: az ASZO, az ESZO és a WKO Digitálistartalom-fejlesztő és -szolgáltató Osztálya egyesülve a nemzeti könyvtár teljes digitális szolgáltatási portfóliójának

gazdája lenne. A tartalomszolgáltatás és a kommunikáció azonban két külön terület, és az utóbbinak a mindenkori kommunikációs referensek kezében a helye.

Az OSZK a 30/2014-es Emmi-rendeletben foglalt központi szolgáltatása, a *Humanus* revitalizálásával és konzorciális formában történő újjászervezésével a közép- és a felsőfokú oktatás megkerülhetetlen szereplőjévé válhatna.

V. A különgyűjtemények

A különgyűjtemények – amelyeket az OSZK-ban a XIX. századi hagyományt követve tárként tartanak számon – alapvetően dokumentumtípusonként, két esetben tematikusan elkülönülő, egyúttal a törzsgyűjteménytől teljesen külön kezelt állományegységek. Minden tár önálló osztályként működik a szervezeten belül, önálló szolgáltatásokkal, eltérő nyitvatartási időekkel, különálló infrastruktúrákkal, olvasótermekkel. Ez a fajta tagoltság megmutatkozik az intézmény belső kapcsolataiban is – a kommunikációs csatornák akadoznak vagy nem működnek. Az intézményi célok elvesznek a kisebb alegységek céljai és törekvései mellett, nincs egységes szolgáltatási koncepció, amelyhez igazodni lehetne. Az egész szervezetre jellemző, és így a tári működésben is tetten érhető ez az állapot: a kisebb, tári hatókörű projektek rendre félbemaradnak, számos kezdeményezés áll le, sikkad el – pedig rengeteg erőforrás áll ezek mögött a kis projektek mögött –, mint ahogy a nagy intézményi projektekből is számos évek óta magára hagyottan, fejlesztés és fenntartás nélkül megrekedt.

Rengeteg párhuzamosságot rejt ez a szerkezet, amelyek a kommunikációs krízis miatt sok esetben ki sem derülnek, csak az átfogó szakmai felülvizsgálat hozta elő ezeket a problémákat.

A legnagyobb problémák a feldolgozás, a raktározás és az állományvédelem területén vannak, de a legtöbb tárban a digitalizálás is ad-hoc jelleggel működik. Rengeteg anyag még a feldolgozás előtti stádiumban van, amelyek állományba illesztése komoly erőforrásokat emészt fel. Szinte minden tár saját adatbázisokban is dolgozik az Amicus mellett. Egyetlen olyan különgyűjtemény sincs, amely a teljes feldolgozott állományát csak az Amicus segítségével tárta volna fel. Itt nem csupán a még nem digitalizált cédulakatalógusokról van szó, hanem táblázatokban, szövegfájlokban, vagy egyéb adatbázisokban is több évtizede használt rendszerekben találunk feldolgozott állományrészeket.

A raktározás a táruk esetében messzemenőig nem megfelelő. Nagyon kevés esetben mondhatjuk el, hogy bizonyos állományrészek az előírásokat követő, biztonságos fizikai körülmények között, a nélkülözhetetlen védelemmel ellátott tárolókban található.

1. A Fényképtár

A Fényképtár a különgyűjtemények legfiatalabbja: 2007-ben született meg. A fotó nem klasszikusan könyvtári dokumentum, bár a helytörténeti-helyismereti kutatások fontos alapjai a modern fényképgyűjtemények. Ez a tár az akkori *Jelenkori Fotóművészeti Gyűjtemény* bázisán jött létre, amelyhez nagy számban kerültek üvegfotók, és a Diafilmgyártó Vállalat teljes anyaga (1945-től), valamint az ezekhez készült rajztestek is ennek a tárnak a gyűjteményét gazdagítják. Itt őrzik az érzékeny dokumentumok (corvinák) jó minőségű fotóit is. Eklektikus az állomány: rengeteg kortárs anyag és régiség is van benne, ez a kettősség megnehezíti a kezelést és a szolgáltatást, ráadásul a valódi gyűjteménnyé szervezés sem történt még meg.

A kortárs állomány folyamatosan bővül. Szinte minden újabb hagyatékkal kerülnek fotók a könyvtárba – gyakran egész fotós életművek kortárs anyaga áramlik be, amelyeket kezelni kell, feldolgozni és szolgáltatni. Az üveglemezek már-már régiségnek számítanak, de igen fontos része ez a gyűjteménynek, viszont digitalizálás nélkül ez az állományrész nehezen kutatható.

A fotótár legfontosabb feladata a beérkező anyagok feltárása, szolgáltatathatóvá tétele, továbbá természetesen a kész anyagok szolgáltatása, a virtuális szolgáltatási felületek kialakítása és üzemeltetése. Ezen kívül kiállításokat és táborokat szerveznek, digitalizálást folytatnak.

A Fényképtár biztosítja a standfotó-szolgáltatást. Az 1945 és 2008 közötti teljes mafilmes standfotóanyagot tartalmazza a tár, ami körülbelül 250 000 negatívot és mintegy 50 000 digitalizált tételt jelent. Az albumokba rendezett állomány az Amicusban feldolgozásra került, kereshető. A rendeléseket a tár egyedülálló módon közvetlenül szolgáltatja a megrendelőknek. A teljesítés után a számlázást a Gazdasági Igazgatóság végzi.

A munkatársak közül mindenki tud képeket laborálni, ez elengedhetetlen a digitalizálás szempontjából. Fotográfus, videotechnikus, grafikus és filmes kollégák kezelik a gyűjteményt, művészettörténészek segítik a feldolgozó munkát, akiknek a tudása biztosítja a magas szintű visszakereshetőséget. A korábbi évekre jellemző nagy fluktuáció miatt egy fiatal csapat dolgozik itt együtt.

A feldolgozás az OKR-ben fejlesztett Fotótérben történik, a szabványoknak megfelelően. Az anyag egy kisebb része már metaadatokkal ellátva, a digitalizált dokumentumokkal együtt bekerült a rendszerbe, egy nagyobb része már feldolgozásra került, csak a digitalizálás és az adatok összekapcsolása, valamint a rendszerbe való feltöltése van hátra. (A korábbi szolgáltatási platform, a Képkönyvtár fejlesztése leállt).

Az új projekt kapcsán koncepciót alakítottak ki a digitalizált fotók egy bizonyos körének feldolgozására. Crowdsourcing (közösségi közreműködés) útján tervezik a metaadatolást segíteni, vagyis a felhasználók szabadon elláthatják metaadatokkal a képeket, amelyet természetesen a szakemberek fognak validálni.

A digitalizálást elsősorban műtárgyvédelmi okokból, másodsorban az infrastrukturális körülmények miatt helyben végzik, nem pedig a Digitalizáló Osztályon. A digitalizált tartalmakat a kidolgozott ajánlások alapján igen részletes metaadatokkal látják el.

Jelenleg nincs kutatótermük, de olvasótermet és közösségi teret terveznek vetítéssel, filmklubokkal, filmvetítéssel.

2. A Kézirattár

A kézirattár középkori gyűjteményében található hétszáz kódex, köztük harmincöt corvina, valamint ezer kódextöredék. Az újkori gyűjtemény kötetes és szálas iratanyagai közé tartozik a levelestár 34 500 raktári egységgel, az analectagyűjtemény (jegyzőkönyvek, meghívók, particédulák), együttesen 690 fond, 819 000 tétel, továbbá két papirusz, az arcképtár és megközelítőleg ezer disszertáció.

A kézirattári feldolgozás jelenleg szövegfájlokban történik, bár az Amicus ennek az anyagnak a feltárására is teljes mértékben alkalmas lenne. A katalógusok egy része táblázatokban (digitálisan), egy része szövegfájlokban érhető el, egy további része pedig az Amicusban került feltárásra (a fondjegyzékek rövidített leírásai). Ebben a formában praktikusán ezek a katalógusok nem használhatók.

690-ből 307 fond került valamilyen módon feldolgozásra, ezek közül 245 került bele egyszerűsített leírással az elektronikus katalógusba. A kézirattárban 11 050 fonddoboz van

(ebből 4905 doboznyt dolgoztak fel), de még hozzávetőlegesen 730 doboznyi dobozolatlan anyag is feldolgozásra vár.

A kéziratári katalógus digitalizációja az Arcanum-projekttel kezdődött 2000-ben, de nem volt teljes: a géppel írt cédulakatalógus került feldolgozásra, a kéziratok azonban nem. A teljes anyag megvan a belső hálózaton, de nem került feltöltésre az Amicusba. Az újabb gyarapodás nem követhető, csak a növedéknaplóból lehet elérni.

Tekintettel arra, hogy a kéziratárban korszerű könyvtáros-ismeretekkel rendelkező szakképzett alkalmazott nincs, így a leírások adattartalma konverzió esetén adattisztításra szorul.

A munkatársak témakörökre specializálódnak a feldolgozásban és tájékoztatásban: két latin szakos, görög nyelvtudással is rendelkező kolléga foglalkozik a kódexekkel és a latin nyelvű kora újkori kötetekkel. A XVIII—XX. századi anyagból a történeti levelezések a kiemelkedők, ezekkel négy történész és négy irodalomtörténész végzettségű munkatárs foglalkozik, továbbá egy szlovák nyelvismerettel rendelkező könyvtáros és egy raktáros segíti az itt folyó munkát. A munkatársak nyelvismerete jelentős, több nyelvet beszélő szakemberek dolgoznak a kéziratárban. A hatalmas anyag feldolgozásához és szolgáltatásához további munkatársak felvétele lenne javasolt.

Digitalizálást állományvédelmi célokból, illetve a jelentős külső megrendelések miatt végeznek a kéziratárban. A teljes kötetekről készült fájlokat helyben archiválják, a kiemelt állományról több sorozat különböző kiterjesztésekben kerül archiválásra. A teljes digitalizált állomány terjedelme 5,5 TB, 375 000 fájlt tartalmaz, amelyből 168 000 fájl szolgáltatásra kész. Az OKR-projekt keretében folyik a Babits Tudástár előkészítése: Babits-kéziratokat fotózik be és lát el metaadatokkal a kéziratár (körülbelül 40%-a van meg).

A kéziratári olvasóteremben történik az itt található állományok szolgáltatása a rendelkezésre álló, ám nehezen használható katalógusok segítségével.

A kéziratári anyagok raktározása különleges körülményeket igényel. A kéziratári raktárakban van légkeringetés és hőmérsékletszabályozás, de a raktározási körülmények messze nem megfelelőek, jelentős fejlesztésre szorul a terület. A raktári kéréseket másnapra tudja teljesíteni a tár.

3. A Plakát- és Kisnyomtatványtár (PK)

A PK az OSZK legnagyobb állománnyal rendelkező tára. Plakáttári, aprónyomtatványos szemszögből azért különleges a gyűjtemény, mert nyomon követhető belőle a mindennapi élet története: mit ettek, mit ittak, hová mentek nyaralni, hol laktak a mindenkori emberek stb. Népszerű kutatási anyag, a használók kedvelt célpontja a részleg.

A gyűjteményben kilenc fő dolgozik: a feldolgozási folyamat során figyelembe veszi az osztály a végzettségeket, érdeklődéseket, például művészettörténész dolgozza fel a metszeteket, történész az 1918–1920-as anyagot. Ez nem csak a hatékonyságot növeli, de a magas színvonalú tárgyi feltárást is segíti.

A feldolgozás során az a tapasztalat, hogy egy-egy új tételnél megugrik a téma iránti érdeklődés, amikor a leírás megjelenik a katalógusban. Havonta 400–600 új rekord kerül fel a katalógusba, a leírások karbantartása is folyamatos. Az aprónyomtatványok feldolgozásának elvei nincsenek tisztázva, így az Amicusban ez az állományrész csekély mértékben kereshető. Kötelesspéldány útján havonta több ezer új dokumentummal gazdagodik a gyűjtemény – ezek érkeztetése, elhelyezése komoly feladat.

A személyes használat mellett (havonta 50–70 fő) jelentős a reprográfiai szolgáltatások igénybevétele is. A másolatkérések száma (digitális és fénymásolás) jelentős. A havi dokumentumforgalom 4 000-20 000 dokumentum között mozog.

A dokumentumtípusból adódóan rengeteg lehetőség adódik kiállítások szervezésére. Ezekre túl sok energia megy el. Nagyon eltolódott a hangsúly a reprezentáció irányába, ami a feldolgozó és raktári munka rovására megy. A rendezvények, kiállítások hasznossága nem megkérdőjelezhető, de racionalizálásra ezen a területen is szükség van.

Alapvetően jó a munkakapcsolatuk az intézmény más részlegeivel, például innen indult el a Trianon-projektjavaslat, de számos projektben nyújtanak segítséget, szívesen állnak hasznos kezdeményezések, ötletek mellé – mint például az itt is sokak által látogatott Múzeumok Éjszakája-programok.

A reprográfiai szolgáltatásokat a reprográfiai labor végzi, de a folyamatban fennakadások vannak. A megrendelés a tárba fut be, ahol az előkészített anyagot elküldik a reprográfiai

részleghez. A másolatkészítési folyamat előrehaladásáról visszajelzést nem kapnak, viszont a megrendelő náluk reklamál (sok a reklamáció). A reprográfiai szolgáltatás felgyorsítása, a munkafolyamat racionalizálása elengedhetetlen. Itt is jelentős probléma a belső kommunikáció krízise.

A tári raktárban nincs légkeringetés és hőmérséklet-szabályozás, illetve takarítási problémák is vannak.

4. A Régi Nyomtatványok Tára (RNYT)

Az RNYT 1711 előtti nyomtatott magyar dokumentumok feldolgozásával foglalkozik; itt kifejezetten a hungarikumokat gyűjtik, dolgozzák fel, őrzik és szolgáltatják. Az állomány mintegy 32 000 dokumentum, amely ősnymtatványokat, antikvákat, kötetstörténeti anyagokat, ex libriseket, rariorákat, röplapokat, metszeteket, kalendáriumokat tartalmaz, vagyis mindent, ami nyomdai eljárással készült ebben az időszakban. Ez a Kárpát-medence legreprezentatívabb hungarikagyűjteménye.

A szakmai feladatok a részlegben sokrétűek. Az állományból adódóan a kollégáknak kötelező a tudományos tevékenység, emellett a fő terület a szolgáltatás (tájékoztatás, reprográfia, kiállításokra való előkészítés); a tár munkatársai részt vesznek az MKDNY-projektben. A Kulturális Javak Bizottságának munkájában három területen nyújtanak segítséget: a lopott műtárgyakkal kapcsolatos szakértői tevékenységgel (szakértői vélemények, bírósági tanúskodások), a védett, pótolhatatlan nemzeti kincsek védelme érdekében, illetve ezen dokumentumok kiviteli engedélyeinek ügyében.

Élő, gyarapodó gyűjteményről van szó, folyamatosan járnak a kollégák antikváriumba, szemlézni. A részleg együtt dolgozik a kötetstörténészekkel is – találtak már kódexet is.

A feldolgozás az Amicusban történik, alap leírások készülne ugyan, de az állomány egésze kereshető – emellett a katalógus javítása, kiegészítése folyamatos (a feltárás a munkaidő nagy részét teszi ki), az ősnymtatvány-gyűjtemény leírásait folyamatosan pótolják.

A munkatársak száma kilenc, a szakembergárda itt unikálisan fiatal. Három főnek már van tudományos fokozata, a raktáros is végzi a segédkönyvtáros-képzést. Az elmúlt években nagy volt a fluktuáció a fizetés miatt, a távozó hat főből négy tudományos fokozattal hagyta el az

intézményt. A biztos működéshez további egy fő munkatársra lenne még szükség. A munkatársaknál elengedhetetlen a nyelvismeret, így természetes, hogy latin, német, ógörög, angol, olasz nyelvtudással rendelkezők dolgoznak a részlegben.

A tár kutatói zömmel egyetemi-akadémiai szférából kerülnek ki: történészek, irodalmárok, művészettörténészek, PhD-val rendelkezők vagy az előtt állók; ritkábban hallgatók – külföldről havonta néhány kutatójuk van, akik zömmel tudósok. Külföldi és magyar csoportoknak is tartanak vezetést, múzeumpedagógiai foglalkozásokat.

A digitalizálás nagy ütemben zajlott a korábbi években. 2018 elejére már a teljes állomány 43%-a volt digitalizálva és teljes leírásokkal ellátva. A digitalizált anyagok szolgáltatása nem teljes körű: az OSZKDK tartalmaz digitalizált anyagokat, de tíz éve nem frissül. A MEK-ben szintén van fent szolgáltatható anyag. Praktikus lenne egy felületen az összes digitalizált anyagot szolgáltatni.

Komoly probléma, hogy számos kezdeményezés halt el az utóbbi években. A digitalizált anyagok szolgáltatása széttöredezett olyan projektek között, amelyek fejlesztése hiányos, nincsenek összhangban egymással. E projektek a leíró adatbázisokkal és a bibliográfiai rendszerrel nem feltétlenül kapcsolódnak össze. A táron belüli projektek sincsenek összefogva, például az Apponyi-gyűjteményt 75%-ban digitalizálni kell. A metaadatok megvannak, de nincs koncepció a szolgáltatás módjáról. Ugyanígy a régi könyvek digitalizálási folyamata sincs megtervezve, tudniillik, hogy ezen dokumentumokat hogyan digitalizálják, majd utána hogyan kerülnek vissza a tárhoz. A digitalizálási osztályon nem garantált az állományvédelmi előírások érvényesülése, ami pedig az értékes anyagoknál kulcskérdés.

Az Arcanum által digitalizált tartalmak minőségét rengeteg utómunkával kellett javítani.

Ami a raktározást illeti, két különböző szinten vannak a tárhoz tartozó anyagok. A D11. raktári szinten az antikvák számára nincs biztosítva az egyenletes hőmérséklet, és kétsoros a tárolás. A D2. szekrényei (RMK) erőforráshiány miatt átmeneti megoldásként kerültek használatba, ám nem megfelelőek az anyag hosszú távú tárolására; ugyanakkor itt a hőmérséklet megfelelő, bár a légbefúvó rendszer takarítást igényel.

A raktári kéréseket másnapra tudja teljesíteni a tár.

2019 októberében kezdte meg működését a tár kebelében az MKDNY-iroda. A muzeális állományok felmérése 2018. június 1-jén zajlott. A dokumentumok védelmét mechanikus védelem, elektronikus védelem és a nyilvántartás biztosítja – ezért fontos az MKDNY. A konkrét munkafolyamatok és a bejelentési rendszer koncepciójának kidolgozása még nem fejeződött be.

A régi MKDNY fejlesztése és gondozása személyi okokból 2010-ben leállt. Mintegy 300 000 rekordot kellett innen kimenteni; ez az OKP kvázi modellje, és a teljes OKP indulásakor része lesz az országos rendszernek. Az innováció a korábbiakhoz képest az, hogy az iroda adja azt a szervezeti keretet, amely garantálja a feladat anyagi és szakmai támogatását. Cél a 2 000 000 rekord és a rendszeres szakmai rendezvények elindítása. A projekt jelentősége nagy, hiszen az iroda segítségével válik lehetővé a vidéki muzeális gyűjtemények feltárása. Sürgős feladat a vidéki kiszállások finanszírozásának kereteit meghatározni, az OSZK szolgáltatási rendszerébe illeszteni és szabályozni.

5. A Színháztörténeti Tár (SZT)

Az SZT-ben mintegy 880 000 dokumentum található. Amíg a többi különgyűjtemény egy-egy dokumentumtípus köré szerveződik, itt mindenféle dokumentum megtalálható: térkép, kézirat/szöveggönyv, irat, fotó, kötetes és fondba gyűjtött iratok, grafikai és scenikai gyűjtemény stb. A könyv dokumentumok nem a tár kezelésében vannak, ezek szakkönyvtári kihelyezések – a katalógusban is jól látható második (színháztörténetis) jelzettel ellátva.

A színlapok, fényképek, scenikai dokumentumok feldolgozása az Amicusban történik, mert ezekre van szabvány; az aprónyomtatványok (műsorfüzetek) csoportos feldolgozása máshogy megy. Az Amicus mellett Isis adatbázis is működik körülbelül 20 000 rekorddal. Ennek oka, hogy az konverziót informatikailag nem sikerült megoldani

A tár elektronikus konkordanciajegyzéket vezet arról, hogy milyen beszerzésre váró dokumentumok vannak máshol.

A teljes állomány 18–20%-a van digitalizálva és metaadatolva, de nem minden került feltöltésre a DSpace-be. A digitalizálás folyamatos a tárban, jelenleg a Nemzeti Színház kötetes színlapjai (egy kötetben körülbelül négyszáz színlap, ez négyszáz felvétel) készülnek.

Állományvédelmi okokból készül a Magyar Színpad digitalizációjának előkészítése is. A digitalizálási folyamat utolsó állomása a DSpace rendszer, amelybe csak feldolgozott, metaadatolt állományok kerülhetnek fel, így a folyamat hosszú.

A reprográfiai szolgáltatás folyamata ebben a tárban is problémás, nem zökkenőmentes.

Minden munkafolyamatot – szerzeményezés, feldolgozás, olvasószolgálat, tájékoztatás, ami együttesen a munkaidő mintegy 90%-át teszi ki – a tár munkatársai végzik, a fennmaradó időben van lehetőség kutatási, publikálási, oktatási tevékenységre. Egyértelműen a feldolgozáson van a hangsúly; már az állományba vétel is a feldolgozás első fázisa, hiszen meg kell címezni a dokumentumot, ami a speciális dokumentumtípusok miatt nem olyan egyértelmű, mint a könyveknél.

E tár anyagait sok felhasználó használja együtt a Zeneműtárral. A felhasználói létszám csökken, de szükség szerint lehetne bővíteni a nyitvatartási időt, bár az olvasótermi ügyelet a többi munkafolyamattól venné el az időt a kollégák részéről. A két tár fél órán belül kiszolgálja a kutatókat a raktárból. Hivatalosan szombaton nincs raktári kiszolgálás, de ha külföldi jön és egy napot van itt, kiszolgálják.

6. A Térképtár

A térképtári anyag döntő többsége az Amicusban van; az állomány töredéke van kardexen, cédulán, de annak is jó része már kereshető a katalógusban is. A tár fontosabbnak tartja, hogy az Amicusban lévő tételek pontosak legyenek. A tételek nagy részét az Arcanum vitte be cédulakatalógus, és nem autopszia alapján, és a régi térképek 30-40-50 évvel ezelőtti leírásai nem túl alaposak, a kutathatóság miatt azonban elsődleges fontosságú, hogy a lehető legtöbb adat és információ rögzítésre kerüljön a katalógusban.

A munkatársak szinte minden munkafolyamatban részt vesznek, de természetesen vannak Egyes területekre (árverési tételek ellenőrzése, gyarapítás, feldolgozás, szakozás, tájékoztatás, kutatás, kiállítások készítése, oktatás, múzeumpedagógia) szakosodott kollégák is. A tári raktáros, munkaidejének felében szolgálja ki a térképtárat, másik felében az RNYT raktári munkáival foglalkozik.

Három jelentős térképtár van az országban, ezek egyike az OSZK-é. A térképtáros szakma nagyon kicsi, igen nehéz tapasztalt szakembert találni, ugyanis nem képeznek térképtárost. Szükséges lenne bővíteni a szakmai kapcsolatokat, az intézmények közötti kommunikációt, megkönnyítve a munkaerő felkutatását.

Részben az online térképek előretörésével nagyon megcsappant az olvasók száma, így a gyűjtemény is a digitális szolgáltatásait erősíti, hogy a teljes állományukat online szolgáltatathassák.

A nagyprojektek előkészítésébe általában nem vonják be az osztályt, csak akkor tudnak ilyenekben részt venni, ha az ő kezdeményezésükből születik nagyobb projekt. A térképtárnak általában kisebb kiállításai vannak, nem kapcsolódnak a központi eseményekhez. A belső kommunikáció hiánya a nem táruk közötti munkát és a részlegeken átívelő együttműködéseket lehetetleníti el, de az intézményi célok sem minden esetben érnek el a munkatársi szintre.

A korábbi években koncepció nélkül folyt a digitalizálás, aminek eredményeként jelentős digitális gyűjtemény alakult ki, de nem lehet szolgáltatni, mert komoly revíziót kell végrehajtani a digitalizált anyagon.

A *Digitális Térképtár*at illetően nem valósult meg az a projekt, amely keretében egy georeferált térképtárat szerettek volna létrehozni. (A georeferált térképen több különböző időből származó térkép kerül rétegekként egymásra, mozgatható az összes réteg, így egyszerre lehet mozogni térben és időben.)

Az elhelyezés, raktározás itt is számos nehézséget jelent. Van az olvasótermi galérián egy atlasztár, ám a legértékesebb pergamenkötésű köteteket a raktárba kellett áthelyezni, mert a nem megfelelő körülmények miatt sérültek, ezeket restaurálni kellett, és tokba helyezni. Itt a raktárban van klímaberendezés. Az állomány elhelyezésével kapcsolatos probléma az is, hogy a falitérképeknek nincs porvédelmük, és kétoldalt vannak felaggatva. A Térképtár az egyetlen tár, ahonnan közvetlenül be lehet jutni a raktárunkba, ezért kulcsra zárva tartják az ajtajukat.

7. A Történeti Interjúk Tára (TIT)

A kisközösségekben forgatott interjúk az itteni gyűjtemény alapjai. Ezerháromszáz történeti interjú található itt, valamint az ezekhez az interjúkhoz kapcsolódó filmek, portrék, sorozatok, fotók, kiegészítő anyagok. A gyűjteménybe rendezők által adott forgatott anyagok tartoznak, amelyek feldolgozása folyamatos. Csak a feldolgozás után derül ki, hogy ez mekkora állományrész. Feldolgozás előtt digitalizálásra kerülnek, hogy ne koptassák a lejátszó berendezést, amelyből csak egy van, és nem pótolható. A Filmarchívum gyűjteményéből másolatgyűjteményt tartalmaz a tár, valamint az 1990-es évek elejétől az AV kötelezpéldányokat (VHS és DVD). A gyűjtemény tartalmazza a jelenkortörténeti rádiós gyűjteményt (a *MagyarOktóber.hu* a Szabad Európa Rádió [SZER] anyagaival), itt található a SZER gépei is. Az audiovizuális anyagok mind ebbe a tárba érkeznek, és itt kerülnek feldolgozásra, szolgáltatásra.

A gyarapodás területén a tárnál különlegesség, hogy saját előállítású tartalmaik is vannak. Dokumentációs célból forgatnak intézményen belüli rendezvényeken is. Ebből fakadóan intézményen belül ide fordulnak, ha valamire szükség van. Ez ugyan nem munkaköri feladatuk, de ellátnak kvázi műszaki feladatokat is, mivel nincs a rendezvényszervezéssel foglalkozó osztály számára dedikált műszaki osztály.

A feldolgozás nem Amicusban történik, mert a specifikus adatelemek miatt a leírás fele csak megjegyzésbe kerülhet. A beérkezett SZER-anyag egy részét feldolgozták ugyan a rendszerben, de a megjegyzésben tárolt adatelemek miatt technikailag a visszakeresés során a relevancia jelentősen lecsökken, a feldolgozás nehézkes és a szolgáltatathatóság alacsony színvonalú.

Egy régi Access-adatbázisba kerültek a SZER anyagai és a Magyar Mozgóképkincs Megismertetéséért Alapítvány filmjei, valamint az interjúk. MySQL adatbázis tartalmazza az audiovizuális és egyéb zárt gyűjtemények anyagát.

Az osztály feladatainak megfelelően a munkatársak közül mindenki végez feldolgozó munkát, és részt vesz a rendkívül időigényes digitalizálási munkafolyamatokban is (videót csak valós időben lehet konvertálni), valamint a már felvett előadásokat vágják és szerkesztik. Így a munkafolyamatok – azok specializált módszerei miatt – párhuzamosan folynak. Minden gyűjteménytípust legalább ketten fel tudnak dolgozni – ez szerencsés helyzet, hiszen ha valaki

elmegy, van, aki a tudást átadja, nem szakadnak félbe projektek. A feldolgozás megerősítése érdekében itt is további humánerőforrást igényelnek.

Az interjúkat legépelik, az újakat azonnal, és a régieket is folyamatosan, mivel az interjúknak csak 60%-a van meg szöveges formátumban. A minőségellenőrzés a munkafolyamat része. A feldolgozó és digitalizálási, szerkesztési munkák mellett olvasószolgálati és szakreferensi feladatokat is ellátnak.

Az interjúk kutatásához hármass engedély kell: az interjúalany megmondja, engedélyt ad-e a gépelt interjú felhasználására; ha igen, a kutató pendrive-on megkapja az anyagot, és egy offline gépen megnézheti az olvasóteremben. Általában azonban a kutatói minőségű interjút nézheti meg VHS-en vagy DVD-n a kutató. A VHS-anyagok időtállóak, a lejátszóeszközök sérülékenysége azonban probléma. A látogatók száma csökkent azzal, hogy az 1956-os SZER-anyagok kikerültek a honlapra, viszont többszörösére nőtt az ezzel kapcsolatos kérdések száma.

Informatikai segítség hiányában az 1956-os honlap fejlesztése megrekedt, annak ellenére, hogy a fejlesztés megtörtént, csak nem került ki az oldalra. A belső kommunikáció válsága és a WKO-val való kapcsolat itt is rányomja a bélyegét a szolgáltatásra.

Célszerű lenne a Zeneműtár és a TIT számára közös hangstúdiót létrehozni.

8. A Zeneműtár

A gyűjtemény hangzó formájú és írott formájú zenéből áll. Főleg a nyomtatott zenei anyagok tekintetében igen nehéz az állomány elhelyezése, feldolgozása és kezelése. Rendkívül időigényes munkafolyamat a feldolgozás: egy-egy hagyatékban nagyon sokféle dokumentum van, például Farkas Ferenc zeneszerző esetében kották, levelezés, fotók, újságkivágatok. Egy-egy mű egy jelzet alatt fut, de ez azt eredményezi, hogy egy jelzet akár fél folyóméter is lehet a polcon: ide kerül a mű minden egyes hangszerre készített átirata, külön szólamok, férfi-, női és vegyeskarra írt átiratok, vagy akár ugyanaz a szólam az előadók jegyzeteivel, ami miatt így kordokumentummá válik. Ennek csak a revíziója elvisz fél munkanapot, egyetlen polc esetében! A hagyatékokat a bennük lévő dokumentumtípusoktól függetlenül egy helyen raktározzák.

A munkatársak közül az osztályvezető doktorált zenetörténész, és van még egy zenetörténész szakot végzett kolléga, a többi munkatárs könyvtáros vagy egyéb bölcsész végzettségű, de ketten is tudnak kottát olvasni; aki nem tud, az hangzóanyagot dolgoz fel. A tári munkát hangmérnök is segíti.

A már állományban lévő kéziratok, nyomtatványok, kották teljesen fel vannak dolgozva a tárban, a hangzó dokumentumok feldolgozásával vannak a gondok: bakelitlemezek feldolgozását nem lehet kiadni; müncheni anyaguknak csak minimális leírása van, ahhoz is kellenének mélyebb leírások. A hangfelvételek feldolgozásához nagy szükség lenne erre specializálódott szakemberre.

A cédulakatalógus begépelésére igen nagy szükség lenne a szolgáltatás minőségének javítása és a visszakereshetőség támogatása érdekében.

Egy régen befejezett adatbázisban 17 000 nyomtatott kotta leírásai szerepelnek, de ehhez senki sem fér hozzá az osztályról. Szövegkezdeti katalógust is épít a tár. A leírások bekerülnek az Amicusba, emiatt sok feszültség volt a feldolgozókkal. Problémát okoz, hogy itt minden dokumentumnak két szerzője van: az író és az előadó.

A Széchényi Tudástár részeként az osztályon rengeteg felvétel leírása elkészült, amelyek szintén bekerültek az Amicusba, ahol sokan megtalálják őket. Rengeteg digitalizált dokumentum leírása azonban még várat magára.

A hanglemezek digitalizálását a hangmérnök végzi különleges gépekkel, de a metaadatolás nem tudja tartani a lépést a digitalizálással, ez ugyanis természetesen egy sokkal időigényesebb munkafolyamat. Ahhoz, hogy a fájl el lehessen nevezni, kell a jelzetelés, így digitalizálás előtt be kell illeszteni az eredeti dokumentumot az állományba, ezért azt először jelzetelik, és csak utána indulhat a folyamat.

Egy fő hangmérnökük van, aki az analóg hordozókat digitalizálja, így készíti elő szolgáltatásra az anyagokat. Más hangzóanyagra nincsenek a digitalizáló műhelyben felkészülve, és nem is tervezték be a projektbe, az OKR keretében kértek és kaptak ide eszközöket, szoftvereket. A szűk keresztmetszetet tehát itt is a digitalizálás és a feldolgozás jelenti.

Az olvasóterem közös az SZT-vel. A két tár fél órán belül kiszolgálja a kutatókat a raktárból, mert nekik itt vannak a raktáraik, ahol azonban nem tudják biztosítani a dokumentumok által igényelt körülményeket.

A kutatás folyamata az, hogy a használó bejön kottát kutatni, utána színlapot néz, sajtót kutat stb. A történeti kutatás logikája nem az, hogy izolált, fizikailag elkülönülő gyűjteményrészeket kutassanak, a használat módja megkívánja, hogy a különböző dokumentumtípusok egy helyen kutathatók legyenek.

Egy olvasószolgálatos kolléga dolgozik itt, végzi a reprográfiai szolgáltatásokat is helyben, saját infrastruktúrával, így az itt felmerülő igényeket egyszerűbben lehet teljesíteni, mint a más táruk által a reprográfiai osztályra küldött dokumentumok esetében. Emellett rengetegen kérnek e-mailben is másolatot, külföldi megrendelés esetében ezt a könyvtárközi részleg teljesíti.

9. Általános megállapítások és teendők

A különgyűjtemények tári logika szerinti működése rengeteg problémát okoz, és úgy tűnik, hogy jelenlegi formájában kevesebb előnnyel jár, mint amennyi hátránnyal. A táruk szolgáltatási körülményeit, az ott folyó szakmai munkát felmérve a javaslat a rendszer jelentős átalakítása. A jelenleg nyolc osztályként működő különgyűjteményi rendszert egy feldolgozó osztállyá és – a mostani Tudományos Igazgatóságon működő kutatócsoportokkal együtt – négy kutatócsoporttá javasolt összevonni. A szervezeti változással a munkafolyamatok és a szolgáltatási folyamatok változása is együtt jár.

Az egy különgyűjteményi feldolgozó osztályként való működés észszerűbb munkaszervezésre ad lehetőséget, a munkafolyamatok jelenleg fennálló párhuzamosságai eltűnnek. A kollégák munkaköreinek kompetenciaalapú átalakításától a hatékonyság növekedése várható. A még fel nem dolgozott állományrészek mielőbbi gyűjteménybe illesztése alapvető feladat, hiszen komoly kincsek várnak arra, hogy felfedezzék őket (mint a 2014-ben felfedezett Mozart-kézirat).

Racionalizálni lehet a raktározási és feldolgozási problémákat is, hiszen egy hagyaték a proveniencijelzésnek köszönhetően akkor is egyben marad, ha különböző

raktárhelyiségekben tárolják. Legyen a plakát a plakáttárban, a fotó a fotótárban, a dokumentumnak megfelelő tárolási körülmények között. (Erről nincs intézményi szintű koncepció, a szokásjog vezérli az állományok elhelyezését.) Így a leírást is az adott dokumentumtípus specialistái készítik el. Amennyiben a különgyűjteményi olvasótermek egy térbe kerülnek, a szolgáltatás is zavartalan lesz, akár egy asztalnál tudja a megnézni a kutató a különböző dokumentumtípusokat. A szaktájékoztató kollégák mellett szakreferensek segítenének a kérések kiszolgálásában. Így a különböző dokumentumtípusokra specializálódott szakemberek folyamatosan tudnak haladni a háttérmunkákkal. A teljes különgyűjteményi állomány elérhetővé válik az intézmény teljes nyitvatartási idejében, ami a használat szempontjából komoly fejlesztés a jelenlegi működéssel szemben. Az olvasótermek összevonása tehát három előnnyel is jár: biztosítja az állandó, teljes hozzáférést a tári anyagokhoz, racionalizálja a munkaerő-felhasználást, és támogatja az állományok feldolgozásának megerősítését.

Sürgősen megoldandó probléma a tári raktárak helyzete. A különböző dokumentumtípusok különböző fizikai körülményeket kívánnak a megfelelő tárolás szempontjából. Kontrollált környezet szükséges nemzeti kincseink tárolására és megóvására, amit a tári raktározás nem tud megoldani. Központi, egységes megoldások kellene az állományvédelem megerősítésére.

Első lépésként a szervezeti átalakításra és a közös olvasóterem kialakítására van lehetőség a jelenlegi körülmények között: a VII. emeleten kényelmesen létrehozható a közös szolgáltatási rendszer a központi különgyűjteményi tájékoztatással és a szakreferenci rendszer felállításával.

VI. A kutatási tevékenység

Az OSZK tudományos közössége összesen hatvan fokozattal rendelkező, illetve doktori tanulmányokat folytató kutatóból áll. Az ő tudományos tevékenységüket a TI fogja össze, amely maga is működtet két kutatóosztályt, de ide tartozik a zirci ciszterci műemlékkönyvtár és az OSZK ajándékboltja is. A szervezeti egységeken átívelő testület az intézmény Tudományos Bizottsága, amely a kutatónap kérelmek és beszámolók elbírálásáért felel.

1. A Tudományos Bizottság

A kilencfős Tudományos Bizottság tagjait a könyvtár tudományos fokozattal rendelkező munkatársai választják maguk közül. Elnöke a mindenkori tudományos igazgató, titkára a mindenkori tudományos titkár. A testület évente minimum kétszer ülésezik; év végén van a kutatónap beszámolók megbeszélése, a kérelmek leadása és elbírálása. A kutatónap szabályzat 8. 3. pontja alapján mindenkinek kötelező legalább két meghatározott terjedelmű publikációt feltölteni az intézmény intranetes felületére. Itt tudományos blogbejegyzéseket, opponensi tevékenységet is elfogadnak.

Az OSZK kutatói évente tartanak egy kétnapos tudományos ülészakot, amelynek válogatott és szerkesztett anyaga kötetben is megjelenik. Ezen néhány évente kötelező a részvétel. Elvárás továbbá, hogy a kutatások az OSZK-ban őrzött dokumentumokon alapuljanak, s hogy lehetőség szerint a könyvtár égisze alatt jelenjenek meg a publikációk.

2. A kutatásszervezés

A TI lelke, a tizennégy főt foglalkoztató Tudományos Titkárság hat nagyobb feladatkört lát el.

A tudományos-ismeretterjesztő tevékenység keretében ismeretterjesztő rendezvényeket, kerekasztal-beszélgetéseket, könyves kitelepüléseket szervez. Ezek egy részét az NKA támogatja. Sokszor csatlakoznak olyan kulturális rendezvényekhez, mint a Kutatók Éjszakája vagy a Múzeumok Éjszakája. Ezek adminisztrációját hárman látják el. A ház hagyományai

szerint a TI és a táruk együtt találják ki a kiállításokat, és az NKKO-nak csak lebonyolítói feladatai vannak. Az utóbbi időben megfordult a metódus, és a feladatkörök tisztázásának hiánya miatt az NKKO kezdeményez. Most kutatóknak kell közreműködniük a rendezvényeken, és a kiadói munkatársak dolgoznak be a promóciós anyagok előállításába.

A könyvkiadás terén ide tartozik az előkészítő szakasz (a szerződések előkészítése, az árajánlatok kérése, a nyomdai kapcsolattartás), a kivitelezői fázis (attól függően, hogy házon belüli vagy kívüli a szerző, van vagy nincs előszó, más és más a munkafolyamat), a gyakorlati megvalósítás (két félállású olvasószervezővel és két tördelőgrafikkal) és a terjesztés (készletkezelés a gazdaságisokkal együttműködésben, a recenziós példányok kiküldése, a kimutatások készítése, az ajándékbolt felügyelete, a bizományos példányok intézése és egy sor egyéb feladat). Az OSZK saját kiadású könyvei nagy segítséget jelentenek a nemzetközi csere és a határon túli könyvtárak számára.

A hazai műtárgykeresést végző kolléga intézi az NKA-pályázatok és a Klebelsberg-ösztöndíjak teljes körű adminisztrációját is.

MTMT-adminisztrátora egyelőre nincs a könyvtárnak, de már megvan az erre kijelölt kolléga. Ez annál inkább sürgős lenne, mert az OSZK tudományos outputja a hivatalos adatbázisból egyelőre kimutathatatlan. Az 1994. évi XL. törvény 19/A. § (1) b–c) pontja szerint „a költségvetési szerveknél foglalkoztatottak által a jogviszonyuk keretei között megalkotott, a munkáltatónak átadott és nyilvánosságra hozott [...] tudományos művek adatait”, valamint a „költségvetési forrásból tudományos mű létrehozására irányuló szerződés alapján létrejött, és nyilvánosságra hozott tudományos művek adatait” publikálni kell az MTMT-ben. Az OSZK kutatónap szabályzatának 8. 2. pontja ezt csak ajánlásként fogalmazza meg, de a honlapra feltöltött éves publikációs jegyzékek valójában nem helyettesíthetik a nemzeti tudományos adattárban való megjelenést. Így fordulhat elő, hogy a ház egyik, néhány évvel ezelőtt világhírnévre szert tett kutatójának 2013-as az utolsó publikációja az MTMT-ben. Ráadásul a házilag összeállított jegyzék is hiányos, mivel nem jegyzi azokat a kutatókat, akik nem veszik igénybe a kutatónapot, de folyamatosan publikálnak. (Miközben a könyvtár tudományos teljesítményének mérésekor nem a kivett kutatónap, hanem a közleményen feltüntetett affiliáció számít.) A szabályzat 8. 3. pontja nem tesz különbséget a lektorált folyóirat és a saját szerkesztésű évkönyv vagy blog között. A 8. 4. mindössze kétévenkénti kötelező előadást ír elő

a házi tudományos ülészekon, míg az intézményi publikációs jegyzék átnézése alapján úgy tűnik, a konferencián és a Múzeumok Éjszakáján tartott előadás között sincs különbség.

3. A kutatórészlegek

A TI-n két kutatórészleg működik, a Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztálya (KMKO) és a Res Libraria Hungariae Kutatócsoport.

A KMKO országos hatókörű feladatot lát el a retrospektív nemzeti bibliográfia és a hungarikakutatás terén. Jelenleg a *Régi Magyarországi Nyomtatványok (RMNY)* ötödik, 1671 és 1685 közötti kötetén dolgoznak. Ezek az adattárak a korabeli nyomtatványok teljes leírását adják példányadatokkal, időnként komplett minitanulmányokkal. Azokról a kiadványokról is szólnak, amelyek nem maradtak fenn, de feltételezhető, hogy megjelentek. Az appendixben a szakirodalmi tévedéseket is megpróbálják rendbe tenni. Ez után következnek a befotózott címlapok, majd tízféle mutató. A leírt tételeket ellenőrzés céljából körbe küldik egymásnak. A kiadvány és a munkamódszer legnagyobb hiányossága, hogy nincs digitális verziója (egyedül a negyedik kötet érhető el az OSZK honlapján PDF-ben), ami egy ilyen jellegű korpusz esetében az adatbázist jelentené. Gondolkoznak a XVIII. századi nyomtatványok *RMNY*-részletességű leírásán is, mivel a mostani kötetek csak alapszintű bibliográfiát adnak. Ennek az adatbázisba rendezése nem került terítékre az OKR-projektben. Háttérkutatásaik közé tartozik a régi magyarországi nyomdák betűtípusainak és díszjeinek Borsa Gedeon által az 1980-as években útnak indított vizsgálata és a *Régi magyarországi szerzők adattára*, amely minden olyan személyt tartalmaz, aki bármit publikált magyar nyelven 1700-ig. Ennek a hétezeres névanyaga elvileg bekerül a Nemzeti Névtérbe.

Az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat (ELKH) és az OSZK közös Res Libraria Hungariae Kutatócsoportjának két érdeklődési területe a kodikológia és a XIX. századi sajtótörténet. A szokatlan párosítás oka, hogy az előző évtizedben ezzel a megoldással tudták lefedni a teljes magyar könyvtörténeti kutatást. OSZK-s feladataik az OSZK nemzeti könyvtári létéből fakadnak, hiszen az itteni anyagot kell feltárni, az országos hatókörű kutatást is innen kell megszervezni. A nemzeti könyvtár kódextörédekei kutatásának tapasztalataival felvértezve katalogizálják az országban szétszórta meglévő kódexeket, hazánkban egyedülként. Az öt OSZK-s és négy ELKH-s munkatárs kimagaslóan képzett; kutatási témájukon felül

mindannyiuknak vannak melléktemáik: a középkorászok kodikológiai, paleográfiai melléktemákon, a XIX. századosok gazdaság- sajtó- és egyháztörténeti melléktemákon dolgoznak. A csoportnak két igen értékes adatgyűjtése vész el a ház számára: a házi és külső kódextörédek leírásaiból és digitalizált verzióiból készített adatbázis egy külső szerveren rejtőzködik, szolgáltatni nem tudnak belőle; készülő egyházi kódexkatalógusukat pedig az OSZK és az Osztrák Tudományos Akadémia közötti szerződés értelmében osztrák adatbázisba fogják betölteni.

4. Általános megállapítások és teendők

Az OSZK 2016-ban elfogadott kutatónapi szabályzata átdolgozásra szorul. Egyrészt összhangba kell kerülnie a hatályos akadémiai törvénnyel, amely a közpénzből finanszírozott kutatások esetében előírja a kötelező MTMT-feltöltést. Másrészt „alulfogalmazottnak” látom a publikációs elvárásokat; (szolid) mennyiségi kritériumok vannak, minőségiek nincsenek – nincs előírva például, hogy a folyóiratcikk minősített lapban jelenjen meg. Ennél is fontosabb volna, hogy legyen minden szakterületre kiterjedő kutatási stratégiája a háznak; legyenek kijelölve azok a kutatási irányok, amelyekbe becsatornázhatók volnának az egyéni kutatói érdeklődések.

A konferenciárésztvételek, tanulmányutak támogatása és a nemzetközi tudományos kapcsolatok kiépítése és gondozása ebben az évtizedben folyamatosan akadozott, ezek javítása menedzsmentfeladat.

A könyvtörténeti kutatásokat – az Amicusra alapozva – már húsz éve adatbázisra kellene végezni. A rekordok szövegszerkesztőbe való áttöltésének és kiegészítésének a jelenlegi technológiai lehetőségek mellett nincs értelme, és legalább az *RMNY* utolsó kötetét már teljesen új metódus alapján lenne célszerű előállítani. Megmagyarázhatatlan ugyanakkor, hogy a nemzeti könyvtár miért nem tart igényt a kódexkutatások eredményeire, és hogyan kerülhetett ki az OKR-projekt érdeklődési köréből ez az egyedülálló kultúrkinccs.

VII. A Könyvtári Intézet és a központi szolgáltatások

Az OSZK KI a könyvtári tevékenységösztönzés, értékközvetítés és -képzés központja. Küldetése, hogy a könyvtárak működésével összefüggő információkat szolgáltatson, tanácsot adjon a feladatvégzéssel összefüggésben, útmutatókat adjon közre a különféle könyvtári tevékenységekhez, koordinálja a könyvtáros-továbbképzést, könyvtári alapkutatásokat végezzen, és a Könyvtártudományi Szakkönyvtár (KSZK) révén szakirodalmi információt nyújtson. A KI munkája nélkülözhetetlen a könyvtári rendszerben képződött tevékenységek országos szintű értékeléséhez – e nélkül nincs stratégia, nincsenek hálózatok, nem gondolkodhatunk kiterjedt és gyümölcsöző nemzetközi kapcsolatokban.

1. A KI kutatási és publikációs tevékenysége

A KI kutatási tevékenységének előzménye az 1968-ban megalakult Olvasáskutatási Csoport, amely az 1980-as években módszertani részleggé alakult, 2000-től pedig Szervezési és Elemző Osztályként, nyolc fővel működött. Legutóbbi nagy feladatuk a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár (FSZEK) által koordinált *Az én könyvtáram* program módszertani és mintaprojektjeinek fejlesztésében való részvétel volt. Az itt is elérhető könyvtárhasználati adatbázis kutatása jelenleg kiaknázatlan lehetőség, amihez hozzájárul a csekély létszám és egy statisztikai elemzőszoftver hiánya.

Ami a statisztika egy másik ágát illeti: a könyvtárstatisztika modernizálása a KI egyik nagy adóssága. A tartalmi megújítást 2017 és 2019 között a könyvtári rendszer különböző intézménytípusait képviselő szakemberek végezték el, a kulturális statisztikai szoftver fejlesztésével megbízott KI azonban senkit se vont be közülük a specifikáció munkájába, noha neki magának bevallottan nincs tapasztalata ezen a téren. Az ennek eredményeként előállt negyventételes hiba- és fejlesztési lista a szerződésben rögzített éves supportkeretet harmincszorosan meghaladó mennyiségű munkaórát venne igénybe. Ráadásul a sorozatos hibák, leállások miatt a 2019-es adatok csak ősszel váltak elérhetővé. Ettől függetlenül is érdemes gondolkodni egy olyan rendszer bevezetésén, amely egy meghatározott intézményi kör számára előírná a sűrűbb (például negyedéves), de szűkebb tartalmú adatszolgáltatást

annak érdekében, hogy a könyvtári rendszer működéséről ne csak egy–másfél éves adatsorok álljanak rendelkezésre.

A KI konferenciáihoz, workshopjaihoz saját ötletek és a visszajelzések alapján választanak témát, illetve a KSZK segítségével követik nyomon a trendeket; nemzetközi szinten működő témákat választanak. A K2 kísérleti műhely pályázati projektként indult, majd beépült az intézet szakmai tevékenységébe. Kifejezett céljuk, hogy legyenek nem könyvtáros előadók; új koncepciójuk, hogy erre a referátumra reflektál egy könyvtáros, és az így kialakult diskurzusból születik meg a rendezvény útravalója. Ennek a sorozatnak jól megszervezett utánkövetése is van elégedettségméréssel, az elhangzottak videófelvételének és szöveges összefoglalójának publikálásával.

Az OSZK főlöspéldányjegyzékének közreadása a kutatórészlegben ragadt feladat, amely nem szakmai okból került ide, ahogyan a szintén itt készülő *Gyerekirodalmi adatbázis* építése sem tartozik a KI kompetenciájába.

A könyvtárak és az olvasók találkozási felületének szánják a *Könyvtárak.hu* oldalt, amely az általam ismert tervekkel ellentétben még mindig nem indult el. Mint több, korábban említett fejlesztés, ez is kimaradt az OKR-projekt érdeklődési köréből, így attól elkülönülten épül.

Bár mindkét, az OSZK gondozásában megjelenő szakfolyóirat a KI-ben készül, az impresszumban eltérő kiadót tüntetnek fel. Az évente négy lapszámmal jelentkező *Könyvtári Figyelő* a nagyobb lélegzetű tanulmányok és a külföldi cikkreferátumok közlési helye; olvasótábora viszonylag szűk. A *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* című havilapot kimondottan a közkönyvtáraknak szánják. A jelenleg ötszáz alatti előfizetői létszámot szeretnék megduplázni.

2. A KI képzési tevékenysége

A KI továbbképzési kínálatának fejlesztésében egyaránt szerepet kapnak a visszajelzések és a szakmai trendek; mind a köz-, mind a szakkönyvtári szféra számára gyors reakcióidővel megindítják a szükséges tanfolyamokat. Utánanézés nélkül említhetem a webarchiválást, a GDPR-t, az EISZ- és a statisztikai adatbázisok témáját. A tematikából évek óta fájóan hiányzik a szakfelügyelő-képzés; tudomásom szerint ennek előkészítése folyamatban van.

A tanfolyamok akkreditációja jelenleg öt évre szól, amit a tudástermelés felgyorsulásának fényében érdemes volna újragondolni. Az oktatók cseréjére (főként egy-egy kolléga nyugdíjba vonulásakor) ismerünk példákat, hiszen az akkreditáció nem névre szól, ám a tematika menet közben történő finomhangolása a mostani viszonyok között nem megoldható.

Az Emmi Könyvtári és Levéltári Főosztályának hatáskörébe tartozik annak eldöntése, hogy egy elkészült tananyagot jóváhagy-e, de szükség esetén kérheti a Könyvtári és Akkreditációs Szakbizottság (KASZB) állásfoglalását is. A KI rendszeresen készít elő akkreditációra képzéseket, a lejáró engedélyeket figyelemmel kíséri, azokat felülvizsgálja, és szükség szerint újra-akkreditáltja.

3. A KSZK

A KSZK – mint szakmánk de facto országos szakkönyvtára – reményeim szerint hamarosan a törvényben is megnevezett országos szakkönyvtárak közé kerül. Szakmai tevékenységét rendezvényei, referátumai, könyvészeti és országos szakbibliográfiai összeállításai, valamint eseményfigyelő szolgáltatása fémjelzik. Külső felhasználói között egyetemi hallgatókat, segédkönyvtáros-hallgatókat, könyvtárosokat és – könyvtárhasználati órák keretében – középiskolai osztályokat találunk. Az OSZK-ban unikális módon kölcsönzéssel is foglalkoznak. (Más kérdés, hogy a könyvtárhasználatot nem tudják elemezni, mert cédulán kölcsönöznek.)

A KSZK-nak más szervezeti egységekhez hasonlóan megvannak a maga sajátos problémái. A legsúlyosabb az utánpótlás hiánya: a jelenlegi hét aktív munkatárs mellett öt nyugdíjas dolgozik önkéntesként, és csak ők tudnak németül és oroszul. Külön adatbázisban végzik a gyarapítási, külön (az Amicusban) a leírási munkálatokat, de a folyóiratok füzetadataihoz nem az egész házban elfogadott IDA-t veszik igénybe, hanem hagyományos kardexet használnak. Az online folyóiratok feldolgozásának kérdését egyelőre nem tudták megoldani. A kötelezpéldányként érkező szakirodalmat általában nem kapják meg, ha valamely határterületről (például kommunikációról vagy irodalomtudományról) van szó. Szervezett gyarapításról állandó keret híján itt sem lehet beszélni. Az RFID-projekt keretében az Amicusban lévő olvasótermi példányok és a kölcsönözhető raktári példányok, összesen 15 000 kötet kapott címkét, ami több mint 37%-os feldolgozottságot jelent. Az arány persze csalóka, mert a KSZK teljes állományát nem tudják megmondani, amíg a leltárkönyvek adatait össze

nem számolják. Mivel a retrospektív konverzió mindkét köréből kimaradtak, nagyjából 25–30 000 példány nem szerepel az adatbázisban.

4. A KI-ba kívánkozó központi szolgáltatások

A könyvtári szabványosítás és a szerzői jogi tanácsadás két olyan terület, amelynek szakembere van, de szervezeti egysége inkább nincs, mint van az OSZK-ban. (Az egyébként is csupán néhány fővel életre hívott, s mára lényegében elhalt Országos Könyvtári Szolgáltatások Igazgatóságáról [OKSZI] van szó.)

A szabványosítás terén elvégzendő feladatok: a könyvtári és rokon területi módszerekre vonatkozó szabványok, szabályzatok elkészítésének kezdeményezése és kidolgozása; a könyvtári szabályozó dokumentumok (szabványok, szabályzatok, ajánlások) és adatsereformátumok előkészítésének koordinálása a könyvtárakkal együttműködésben; kapcsolattartás és együttműködés a Magyar Szabványügyi Testülettel a vonatkozó nemzetközi szabványok átültetése és a nemzeti szabványok kidolgozása terén; a magyar könyvtárügy és szakmai érdekek képviselője a nemzetközi szabványosítás szervezeteiben. A KDS-sel összefüggésben ide tartozik a digitális könyvtári szolgáltatásokkal összefüggő belső szabályzatok kialakítása; a részvétel a stratégia végrehajtását érintő jogalkotási feladatok előkészítésében; javaslatok megfogalmazása a jogszabályi koherencia biztosítása érdekében.

A szerzői jog terén a tanácsadáson kívül három feladatcsoport említendő: módszertani javaslatok, ajánlások, dokumentumminták megfogalmazása a szerzői jog által védett művek elektronikus szolgáltatásához, részvétel ezek széles körű megismertetésében, valamint a hozzáférés-kezelés országos rendszerének kialakításában és integrálásában; jogi támogatás nyújtása a kulturális örökség részét képező magyar internetoldalak archiválásához, az archivált tartalmak nyilvánosságra hozatalához szükséges felhasználási szerződések folyamatos biztosítása; a tartalomszolgáltatókkal történő egyeztetések koordinálása; a könyvtári szolgáltató rendszerek fejlesztésének keretét képező konzorciális megállapodások kidolgozása, a partnerekkel történő folyamatos együttműködés jogi hátterének biztosítása.

5. Általános megállapítások és teendők

A KI a hazai könyvtári szakirodalom meghatározó tartalom-előállítója. Szolgáltatásait a könyvtári hálózathoz, az önkormányzatokhoz és az állampolgárokhoz is közelíteni lehetne, például a kutatási osztály elemzéseinek és a KSZK Humanus-rekordjainak bázisán intézményre vagy személyre szabott, meghatározott időközönként – akár automatikusan – kiküldött információcsomagok formájában.

A könyvtárstatisztika modernizálása meghaladja a KI kompetenciáját; ez a feladat is megkívánja egy országos agytröszt közreműködését.

A két, nagy múltú könyvtári folyóirat ügye szintén érinti a teljes szakmát. A *Könyvtári Figyelő* évi négy megjelenéséhez és csökkenő létszámú olvasótáborához képest luxus, hogy lapszámai csak féléves embargóval válnak szabadon hozzáférhetővé. Az egyébként is csekély hazai szakirodalmi publikációs kedvet bizonyára fokozná, ha a folyóirat kettős szaklektorálással és – a *Tudományos és Műszaki Tájékoztatáshoz* hasonlóan – open access módon tenné közzé a cikkeket. A *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* számára a – tartalmilag és kivitelében egyaránt színes – magazin lehet az ideális műfaj. A könyvtárösszervezetek pénzügyi lehetőségeinek és a publikálásra egyáltalán hajlandó kollégák számának ismeretében nem látom értelmét annak, hogy több hasonló profilú lapot próbáljunk meg értelmes tartalommal megtölteni. Érdemes volna elgondolkodni azon, hogy a meglévő szakmai egyesületi kezdeményezések (mint például az MKE *Könyvtárvilág* című webmagazinja) és a KI által létrehozott szakmai tartalmak egy magas szintű szakmai együttműködésen alapuló, közösen létrehozott, színvonalas, digitális és – igény szerint – nyomtatott formában is megjelenő periodikává váljanak.

Azon feladatok nagyja, amelyek az OKSZI-ra szálltak volna, a KI-n található meg helyüket. Ennek megfelelően a könyvtári szabványosítás és a szerzői jogi kérdések könyvtári vonatkozásai (ideértve a szaktanácsadást, de az e-kölcsönzés versus online olvasás témakörét is) számára országos irodát hoznék létre a KI szervezetén belül.

VIII. Az OSZK nyolc válsága

1–2. A vezetés és a szervezet

A gyűjtemény és a feladatok párhát ritkító sokszínűsége egészen torz módon, példátlan töredezettséggel és széttagoltsággal tükröződik az OSZK struktúráján.

A könyvtár évszázados gyakorlata, hogy a szervezeti kérdések nem a feladatokhoz igazodva, problémacentrikusan, hanem személyi alapon dőlnek el; a konfliktusokat, vitás helyzeteket nem kezelik, hanem áthelyezésekkel, a struktúra ötletszerű átszabásával kísérik meg elfedni. Többek között ennek eredménye a jelenlegi szétszabdalt állapot, amely egyébként köszönőviszonyban sincs a 2014 óta hatályos SZMSZ-szel és az az alapján készült organogrammal. (Megjegyzendő, hogy a szervezeti káoszt az is elősegítette, hogy a könyvtár 2016-ban és 2018-ban beküldött SZMSZ-tervezetét válasz nélkül hagyta a Közgyűjteményi, illetve a Könyvtári és Levéltári Főosztály.) A ház szervezeti kultúráját több beosztott munkatárs és középvezető – vérmérséklete szerint – „nem létezőként” vagy „mérgezőként” jellemzi.

A struktúrát külsősként áttekintve nehéz felfejteni, mi miért és hogyan alakult ki, mivel az egyes részlegek működésével kapcsolatos anyagok általában nincsenek archiválva, vagyis az intézményi memóriát jobbra csak a „nagy öregek” őrzik. Viszonylag gyorsan kitűnt, hogy a ház működését, pontosabban működésképtelenségét számos, önmagában is súlyos problémákat okozni képes tényező segíti elő: az egyik a központi vezetés gyengesége, az évtizedes menedzsmentválság, amely egyes időszakokban kapkodásban, végiggondolatlan döntésekben, máskor kóros döntésképtelenségben, végeredményben mindenfajta stratégia hiányában nyilvánul meg; a másik a csökevényes, csak ritka alkalmakkor az intézményi működéshez szervesült együttműködési kultúra, a tudásmegosztás szinte teljes hiánya; a harmadik a szabályozatlan információáramlás és a döntéshozatal átláthatatlansága; végül a negyedik, amely ezek következményeként állt elő és burjánzik hosszú évtizedek óta, a teljes intézményi szétfejlődés, az egymástól magas kőfállal elzárt kiskertek művelése, a *mindenki másként szabványos* állapota. Ma két közepes (törzsgyűjteményi és különgyűjteményi) és tucatnyi kis OSZK létezik, amelyek a legritkább esetben óhajtanak tudomást venni arról, hogy

egyetlen nagy egész, a nemzeti könyvtár részei, s tevékenységüket annak céljaihoz kell igazítaniuk.

3. A munkatársak

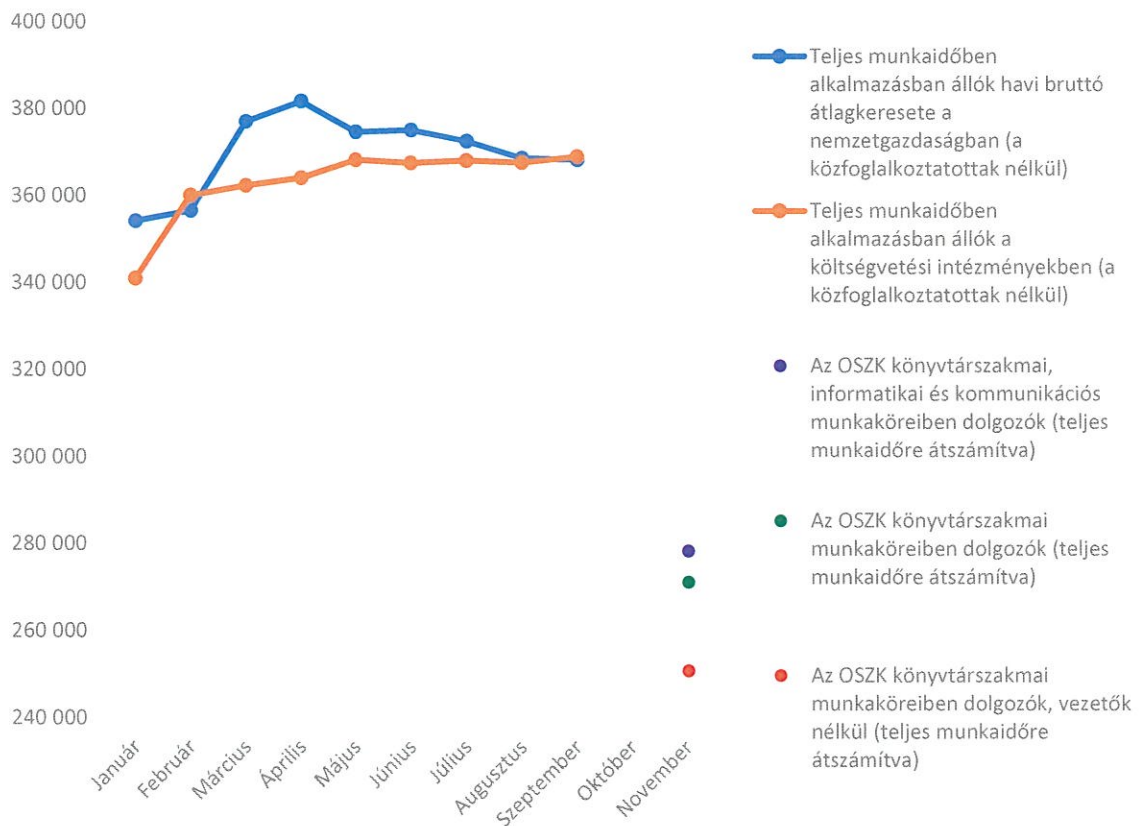
Bármilyen nagy és gazdag közgyűjteményről legyen is szó, ahhoz, hogy küldetését teljesíteni tudja, és a kulturális értékeket korszerű eszközökkel és módszerekkel közvetítse a társadalom számára, képzett és elkötelezett munkatársakra van szükség. Fokozottan igaz ez a nemzeti könyvtárra. A méltányosság megkívánja, hogy előrebocsássam, az OSZK-ban mindegyik könyvtárszakmai területen dolgoznak kiváló szakemberek – ők azok, akik minden nehézség ellenére ragaszkodnak hivatásukhoz, és szívügyüknek tekintik a nemzeti kultúra szolgálatát. Azonban a tudáskiáramlás, elsősorban a már elegendő tapasztalatot felhalmozott, de az innovációkra még különösen fogékony harmincas-negyvenes korosztály elvándorlása, illetve a megfelelő minőségű utánpótlás elmaradása mára személyzeti vészhelyzetet idézett elő.

A fluktuáció már 2018-ban is jóval nagyobb mértékű volt az egészségesnél (hetvenhárom fő érkezett, hatvan távozott, a *Cselekvő közösségek* projekt keretében ideiglenesen foglalkoztatottakat nem számítva), de 2019-ben vált igazán kezelhetetlenné és elviselhetetlenné a helyzet: novemberig kilencven fő hagyta el az intézményt, és mindössze harminchét érkezett (ráadásul utóbbiak közül négyen néhány hét után felálltak, hárman éppen a legnagyobb problémákkal küzdő Gyűjteményszervezési Igazgatóságról). Így esett a teljes munkatársi létszám 435 főre.

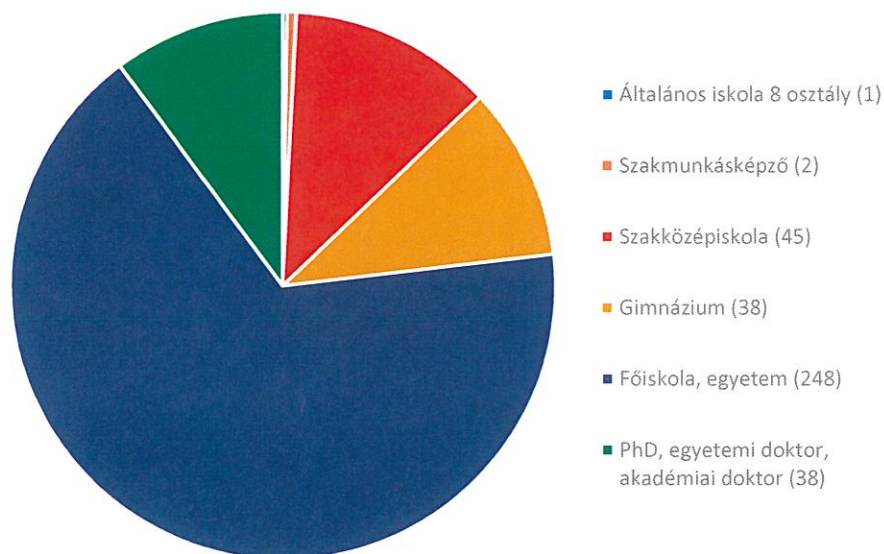
A mérleg sajnos nemcsak számszerűsítve vált erősen negatívvá, hanem a rendelkezésre álló munkaerő minőségét illetően is: csak 2019-ben több olyan szakember hagyta el az OSZK-t (és helyezkedett el más közgyűjteményben, nem pályaelhagyókról van tehát szó), akit kollégái pótolhatatlannak tartanak. (Jellemző, hogy három olyan név is előfordult beszélgetéseim során, amelyet a munkatársak legalább fele megemlített. Olyan is akadt, akinek a hiányát majdnem mindenki szóvá tette.) Az elvándorlási hullám kiváltképp a digitalizálókat, az állománygyarapítókat, a Projektirodát és az informatikusokat sújtotta, de megkerülhetetlen szaktekintélyek (cirillikaszakértő, térképtörténészek) távoztak a kutatói közösségből is.

Ezért a helyzetért mindenekelőtt (de messze nem kizárólag) a katasztrofálisan alacsony fizetések tehetők felelőssé, amelyek messze elmaradnak nemcsak a 370 000 Ft körüli nemzetgazdasági átlagtól, hanem a költségvetési intézményekben foglalkoztatottak átlagbéréitől is. A diagramról az is jól leolvasható, hogy a szűk értelemben vett könyvtárszakmai munkakörben dolgozó OSZK-sok 271 330 Ft-os átlagfizetése jócskán elmarad az informatikusokétól és a kommunikációs munkatársakétól, ha pedig közülük is csak a vezetői pótlékban nem részesülő 283 fővel számolunk, 250 960 Ft-os átlagfizetést kapunk. Hangsúlyozom, hogy ez az átlagbér ma már a – szintén nagyon alacsony munkaerő-megtartó képességű – nagyobb könyvtárak körében sem versenyképes.

1. ábra: Havi bruttó átlagkeresetek a nemzetgazdaságban, a költségvetési intézményekben és az OSZK-ban, 2019 (Ft)

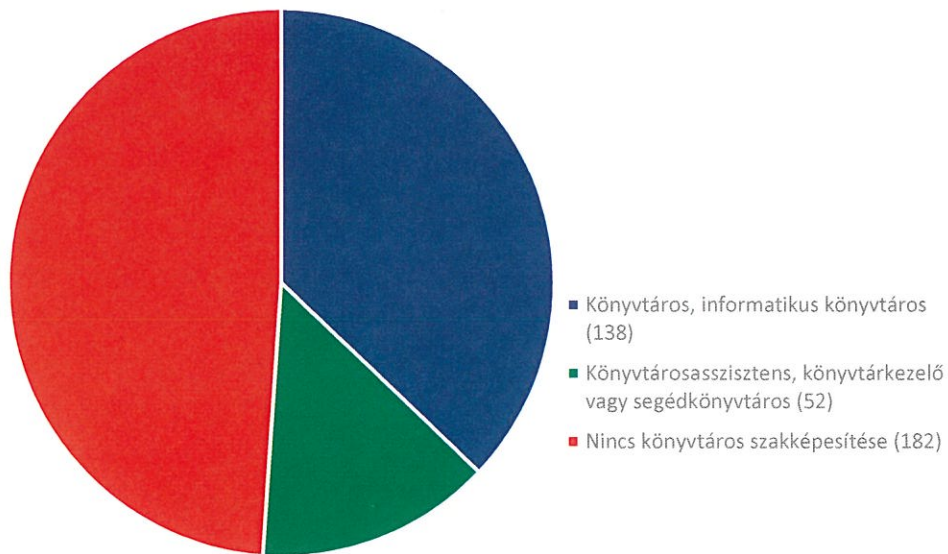

2. ábra: Az OSZK könyvtárszakmai, informatikai és kommunikációs munkaköreiben dolgozók legmagasabb iskolai végzettsége, 2019. november (fő)

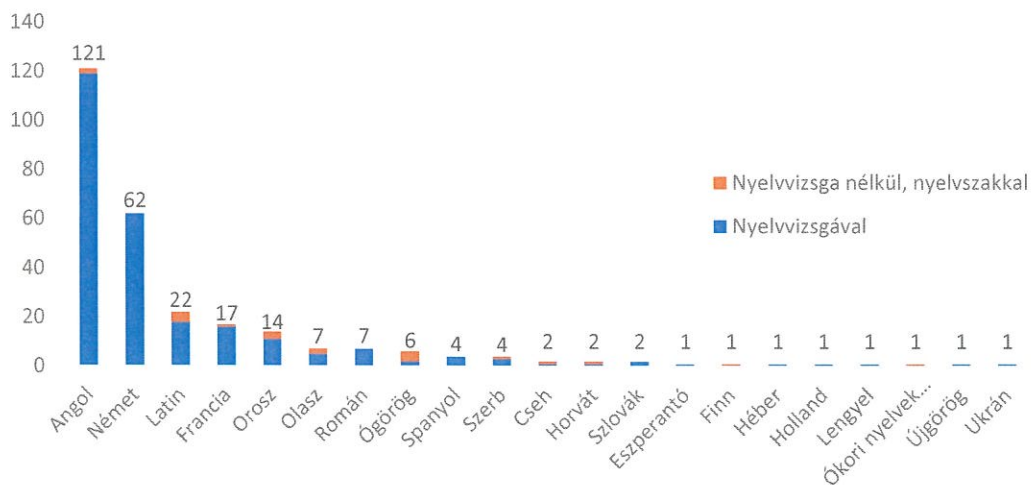

Meglepő adat, hogy a könyvtárszakmai munkakörökben dolgozók meglehetősen alacsony hányadának, a 372 fő felének van szakirányú végzettsége. A könyvtár szakot végzettek száma 138, ehhez társulnak a könyvtárosasszisztensi, a könyvtárkezelői (tehát középfokú) vagy a segédkönyvtárosi (tehát felsőfokú) szakképesítéssel rendelkezők. A Különgyűjteményi és a Tudományos Igazgatóság százegy dolgozója közül mindössze harmincnolc főnek van könyvtárosi végzettsége vagy segédkönyvtárosi szakképesítése. Nyelvvizsgával vagy nyelvszakos diplomával dokumentálható nyelvismeretet is csak a munkatársak fele tud felmutatni.

3. ábra: Az OSZK könyvtárszakmai, informatikai és kommunikációs munkaköreiben dolgozók közül könyvtárosi végzettséggel rendelkezők, 2019. november (fő)

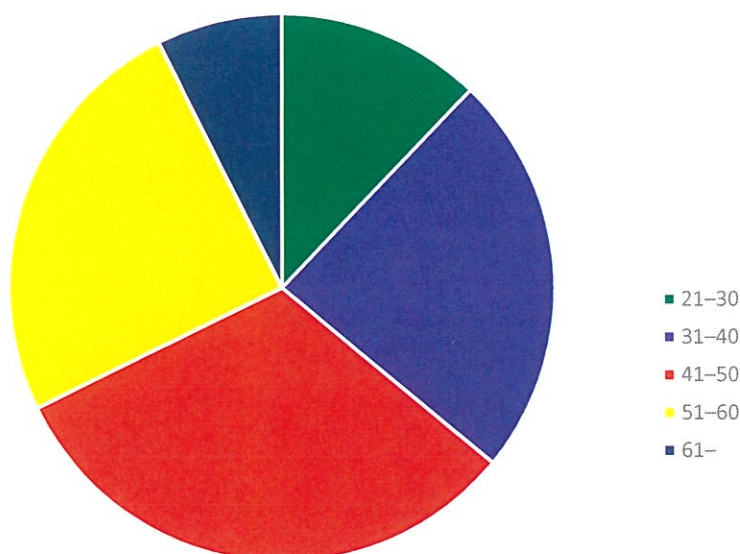
4. ábra: Az OSZK nyelvet tudó munkatársainak nyelvismerete, 2019. november (n = 188)

Az utánpótláshiány már középtávon súlyos zavarokat okozhat néhány előregedőben lévő, folyamatosan erős terhelésnek kitett részleg esetében. A 44,5 éves intézményi korátlaghoz képest igen magas a kurrens feldolgozók 50 és a restauráló és kötészeti osztály 47,4 éve. A gondok egy részét ráadásul egyelőre elfedi az önkéntesi rendszer (harminckilenc élő

szerződése van a háznak!), amelynek keretében már nyugdíjba vonult kollégák működnek közre a nemzeti könyvtár munkájában. Ez óriási segítség, de természetesen fenntarthatatlan. Tetézi a gondokat, hogy az OSZK-ban fájóan hiányoznak a belső képzések, nincsenek vezetői tréningek, nem törődnek az utánpótlással és a tehetséggondozással. Beszédes, hogy a nemzeti könyvtár a maga áttekinthetetlenül gazdag témakínálatával még egyetlen díjazottat vagy különdíjast sem adott Az Év Fiatal Könyvtárosa díj fennállásának húsz éve alatt.

5. ábra: Az OSZK könyvtárszakmai, informatikai és kommunikációs munkaköreiben dolgozók életkori megoszlása, 2019. november (korcsoport)

4. A gazdálkodás

Az intézmény költségvetésének elégtelenségéről szóló hírek végigkísérik az elmúlt évtizedek történetét. Annak megértéséhez, hogy az utóbbi években pontosan miként és miért halmozódott fel több száz milliós forintos hiány a költségvetésben, szükség van a teljes belső gazdasági dokumentáció áttekintésére. Csak ezek ismeretében tervezhető meg az OSZK fenntartható gazdálkodása. A szakmai-szervezeti reorganizáció során különös figyelmet kell fordítani a lépések gazdasági hatásainak elemzésére.

5. Az infrastruktúra

Az OSZK jelenlegi épületének állapota szintén nem ismeretlen senki előtt, és a szöveg több pontján utaltam is a problémákra. Az, hogy az intézmény felkészül a költözésre, nem jelentheti, hogy az épületben tartózkodók egészségét, munkakörülményeit és a dokumentumok épségét veszélyeztető állapotokra nem fordít figyelmet és forrást az intézmény.

Az informatikai infrastruktúra 2016-ban az összeomlás szélén állt, ettől mentette meg az OKR keretében bekövetkezett fejlesztés. A fenntartást jelentősen nehezíti, hogy az ISZO tavaly fél év alatt hat embert veszített.

6. A kommunikáció

Az OSZK katasztrofális belső kommunikációja több évtizede megoldatlan probléma. Nincs belső kommunikációs terv, ráadásul a jelenlegi NKKO meglehetősen negatív megítélésű szervezeti egység, ami nem segíti az előrelépést ezen a területen sem.

7. A szakmai munka

A szakmai tevékenység általános színvonalára is kihat, hogy az OSZK-nak nincs elfogadott és publikus stratégiai terve, ahogyan az intézményi politikák és a munkafolyamatok leírásai is hiányoznak.

Az OSZK gyűjtőköri szabályzata poros, jóformán minden elemében újragondolandó. A nemzeti könyvtárnak nincs egységes és következetesen érvényesített gyűjteményszervezési politikája; példánynyilvántartása nagyrészt az ötven évvel ezelőtti állapotokat tükrözi; állománygyarapítási és érkeztetési munkafolyamatai elavultak (az utóbbiak egyenesen XIX. századiak).

Szakmai téren az OSZK legsúlyosabb, több évtizedes terhe gyűjteménye jelentős részének elektronikus feldolgozatlansága. (Sőt, a rekatalogizálás közel százéves probléma a házban; újabb és újabb nekibuzdulások, ezeket követően termékeny periódusok, majd hosszú aszályos időszakok váltják egymást.) Mindaddig, amíg legalább a törzsanyag nincs teljes körűen

feltárva, illetve nem áll rendelkezésre az aktualizált példánynyilvántartás, korlátozottak a korszerű szolgáltatások, a tömeges digitalizálás és RFID-címkézés lehetőségei. Mintegy százhuszezer régi kötetet számlál az érintett törzsgyűjteményi könyvanyag, amelynek rekatalogizálása rendkívüli szakértelmet, tapasztalatot és latin vagy német nyelvtudást (az utóbbinál ideértve a gót betűk ismeretét is) igényel, ráadásul nem fejezhető be rohamtempóban. Ez a munka ugyanakkor észszerű ütemezéssel akár évente látványos eredményeket hozhat, hiszen ebben az állományrészben olyan kisebb, jól körülhatárolható egységek is megtalálhatók, mint a Kisfaludy-, a Kossuth- és a Madách-könyvtár. Hasonlóan nélkülözhetetlen feladat a periodikaállomány rekatalogizálása, valamint a nemzeti könyvtár példánynyilvántartásának rendezése. A továbblépéshez e területeket prioritásként kívánom kezelni.

A különgyűjtemények valóban külön univerzumot jelentenek az OSZK-n belül. Esetükben nem egyszerűen egy-egy gyűjteményrészről, hanem egy-egy kis intézményről beszélünk, amely gyakorlatilag minden szakmai kérdésben az anyaintézménytől függetlenül dönt. Így állhatott elő az a helyzet, hogy a táruk egy része a jelenleg használatos Amicus integrált könyvtári rendszerben (IKR), a többi azonban – változatos indokokkal – teljesen más módon (Excelben, Wordben [!] vagy Accessben) dolgozza fel anyagait. Emellett ki-ki maga raktározza a dokumentumait, ami igen ártalmas, hiszen a hagyatékokban lévő fotók, plakátok, kéziratok, könyvek hely- és tárolási igénye teljesen eltérő lehet. Különösen a kéziratári raktárakban volt szembetűnő a feldolgozatlanság és a rendetlenség. A tári különállásnak ezt az extrém állapotát az új struktúrában meg kell szüntetni. A különgyűjteményi olvasótermek a munkaerőhiány miatt nem tudják biztosítani látogatóiknak ugyanazt a nyitvatartást, mint a ház, egy részüket ráadásul alig látogatják. A jelenlegi – szintén kihasználatlan – két nagy törzsgyűjteményi olvasóterem egyikét különgyűjteményi szakolvasónak berendezve ez a probléma megoldódna. A dokumentumok kiszolgálását megfelelően képzett szaktájékoztatók is meg tudják oldani, speciális kérdés esetén pedig a szakértők – a felsőoktatási könyvtárak világában már jól bevált módon – szakreferensként lennének megszólíthatók.

Szintén nem tűr haladékot számos munkafolyamat egyszerűsítése: a kötelempéldányok útját most tucatnyi különböző jegyzék és cédula kíséri, míg az egyébként nyílegyenes folyamatba másfél évtizede felsővezetői döntéssel két fölösleges hurok is bekerült. A számtalan jegyzéket

és az öt jelzetosztó füzetet (!) az OKP beindulásáig bármilyen közös használatú táblázatkezelő programmal ki lehet váltani. Ez nem technológiai innováció, csupán vezetői döntés kérdése.

Az információszolgáltatás és általában a könyvtári szolgáltatások óriási hiányossága, hogy a könyvtárnak mindmáig nincs szolgáltatási politikája. Sem a hagyományos, sem a digitális szolgáltatások esetében nem világos, mit és hogyan képzel el az OSZK.

8. Az OKR-projekt

A 2016-ban elindult OKR-projekt öt programot célozott meg: az országos könyvtárszakmai rendszer kiépítésének keretében többek között a névtér és az OKP kiépítését; a kiemelt tartalomfejlesztés keretében különgyűjteményi tudástárak létrehozását; az OSZK informatikai infrastruktúrájának megújítását; a szervezet- és szolgáltatásfejlesztéshez kapcsolódó eszközök megtervezését; digitalizáló eszközök beszerzését és szolgáltatások kialakítását.

Ebből a korántsem teljes felsorolásból is érzékelhető, hogy finoman szólva heterogén vállaláscsomagot állított össze az OSZK – az eddig bőséggel pertraktált problémák fényében pedig az sem lehet meglepő, hogy az OKR, és különösen az OKP egyelőre egy újabb súlyos kudarc veszélyével fenyeget. A projektet mindvégig határidő-átlépések, súlyos konfliktusok, személyi ellentétek és változások terhelték; a sikertelen vagy félbemaradt részprojektek felőrölték a munkatársak türelmét és maradék bizalmát. A névtéren, a webarchiválás pilotján és a *Fotótér* elnevezésű – egyelőre nem élesített – tudástáron kívül eddig tudtommal egyetlen fejlesztés sem jutott el a biztatónak nevezhető állapotba. Az átvilágítás során számomra átadott menetrend ismereteim szerint már nem érvényes; márciusban a KSZK-nak a kölcsönzési modult kellene tesztelnie, miközben a szoftverrel még katalogizálni sem lehet.

A sürgető határidők miatt az új főigazgató első teendői között kell szerepelnie a projektütemezés áttekintésének és a projektmenedzsment felülvizsgálatának.

IX. Az első lépések

Az előzőekben az OSZK-t sújtó nyolc válságról szóltam. Ezekkel egyenként is késedelem nélkül foglalkozni kellene, nemhogy egyszerre. Reményre ad okot, hogy az OSZK-ban a komoly veszteségek ellenére még mindig jelentős szellemi potenciál összpontosul, így a könyvtár legjobbjaival és friss külső – egyetemi, szak- és közkönyvtárakból érkező – erők bevonásával megvalósíthatók a nélkülözhetetlen átalakítások.

Ahogy pályázatomból kiviláglik, a könyvtár működésének szinte minden területén változtatásra készülök. Az első hónapok meghatározó feladatai azonban várhatóan nem a szűken vett könyvtárszakmai kérdések köré, hanem a prioritizáló mátrix bal felső téglalapjában sűrűn sorakozó teendők köré szerveződnek majd. A főigazgatói pozíció elnyerése esetén tehát az alábbi lépésekkel kívánom indítani vezetői tevékenységemet.

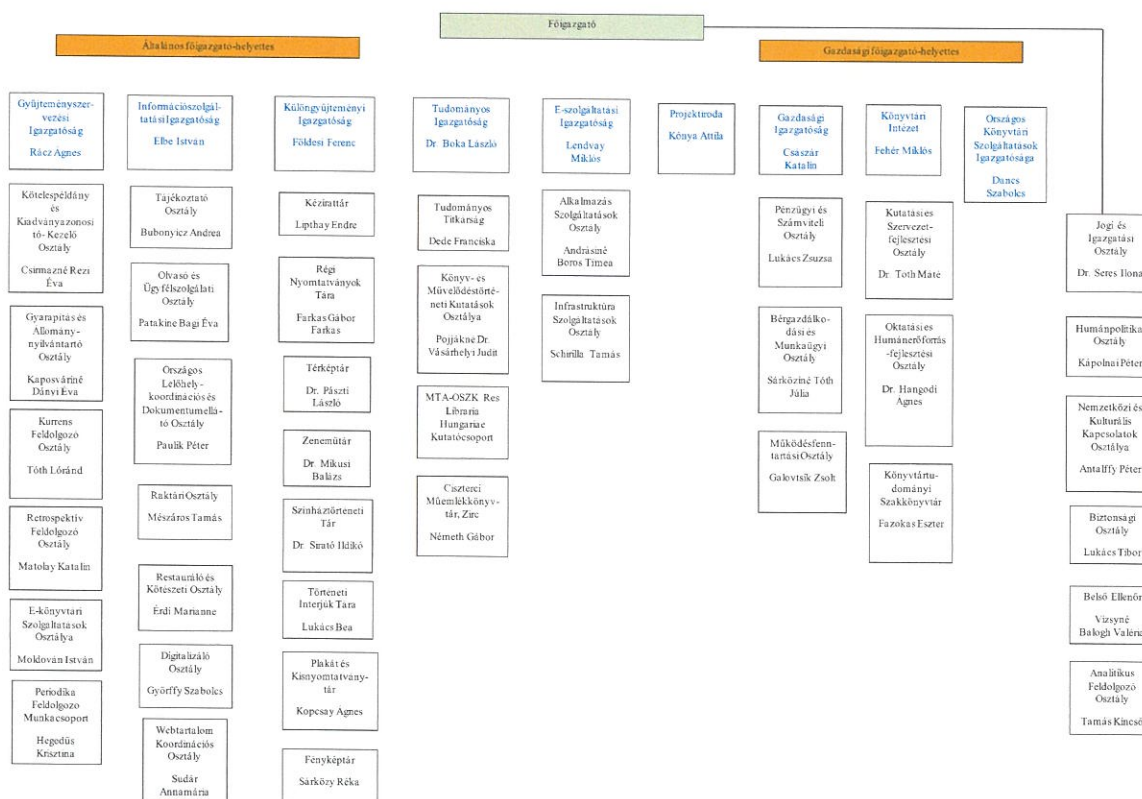
1. Bemutatózó összefoglaló értekezlet, személyes látogatás a szervezeti egységeknél
2. Az OKR-projekt határidőinek és szerződéseinek áttekintése, a projekt haladásának értékelése külső szakértők közreműködésével
3. Az OSZK stratégiai tervének előkészítése
4. Az OSZK új SZMSZ-ének elkészítése, az egyes munkakörök munkaerő-szükségletének felmérése, a teljesítménymutatók kidolgozása
5. Az OSZK életpályamodelljének kidolgozása
6. Az OSZK költözéséhez és új épületéhez szükséges adatok összegyűjtése

A könyvtár középvezetői közül többen azon az állásponton vannak, hogy mindaddig, amíg az OKP meg nem kezdi üzemszerű működését, nem szabad a szervezethez nyúlni, hiszen az új rendszer alapvetően változtathatja majd meg a munkafolyamatokat. Meglátásom szerint a szervezeti átalakítással szükségtelen és káros volna évekig (előbb az OKP beindulásáig, aztán a költözésig, aztán az új hely megszokásáig...) várni, hiszen a feladatok sürgetnek, s miközben

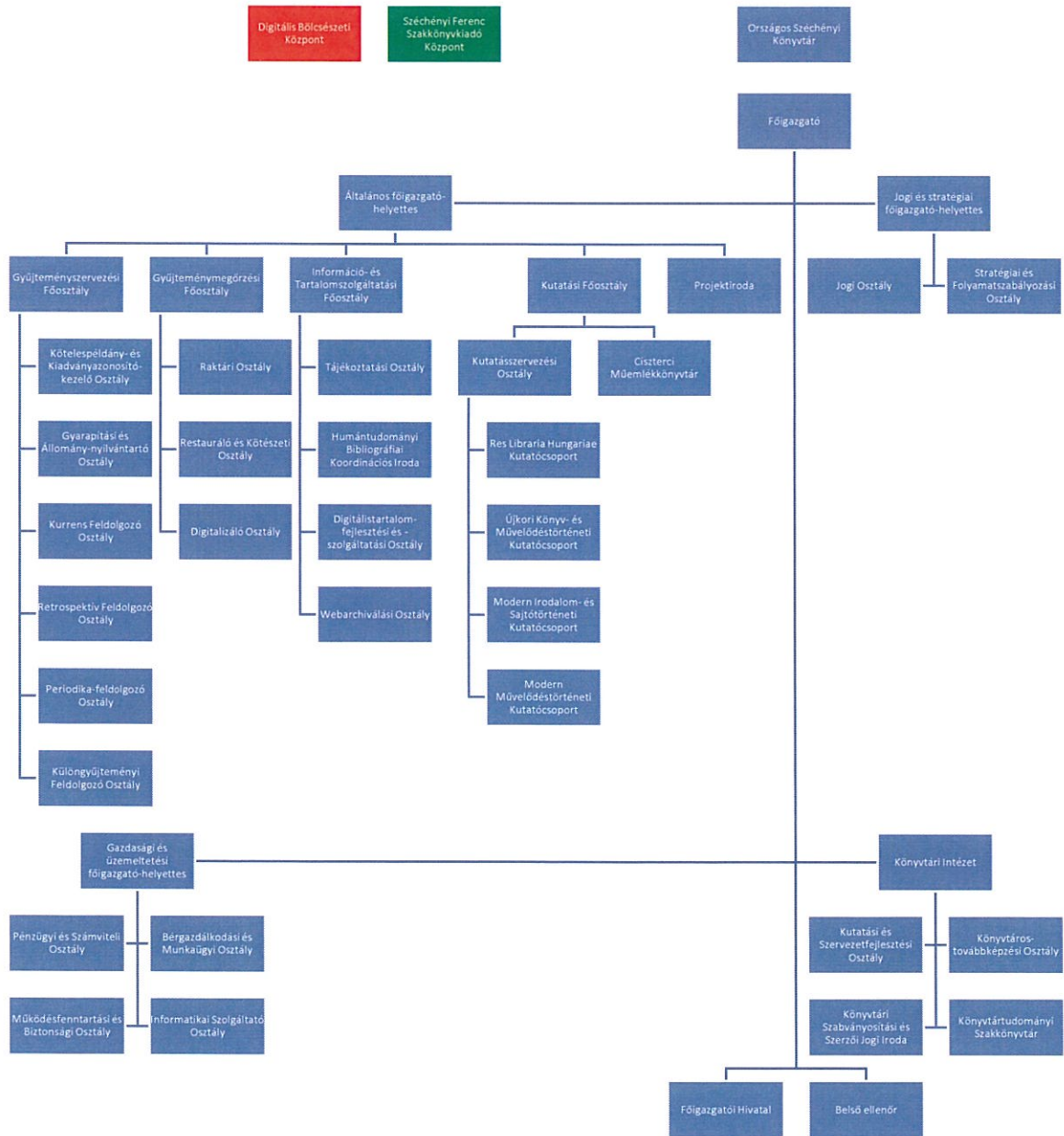
egyes részlegek fuldokolnak a kötelezettségekben, mások mögül egyszerűen elfogytak az érdemi teendők, vagy pedig ma már megengedhetetlenül analóg módon végzik munkájukat.

Az új struktúra a törvényben rögzített alapfeladatok, a hungarikaanyag gyűjtése, feldolgozása, megőrzése, szolgáltatása és kutatása köré összpontosulna. A sikertelennek bizonyult, széttartó igazgatósági felépítés és a XIX. századi alapelvek szerint kialakított, az egységes működésre inkább bénítóan, semmint serkentőleg ható különgyűjteményi rendszer helyett négy főosztály szervezné a könyvtárszakmai munkát. Ezt egészítené ki továbbra is az OSZK részjogkörű szervezeti egységeként a KI, illetve segítené a könyvtár szervezetén kívülről, de vele szoros együttműködésben a DBK mint digitalizálási agytröszt, a KDS és a névtérprojekt országos koordinátora, valamint a Széchényi Ferenc Szakkönyvkiadó Központ mint az OSZK kiadványtermésének megjelentetője és a közgyűjteményi könyvkiadás centruma.

6. ábra: Az OSZK jelenlegi szervezeti felépítése

7. ábra: Az OSZK tervezett új szervezeti felépítése

Rövidítésjegyzék

AFO	Analitikus Feldolgozó Osztály
ASZO	Alkalmazásslolgáltatások Osztály
DBK	Digitális Bölcsészeti Központ
DKA	Digitális Képtárhely
DO	Digitalizáló Osztály
DTK	digitalizálást támogató keretrendszer
EPA	Elektronikus Periodika Archívum
ESZO	E-könyvtári Szolgáltatások Osztálya
ETO	egyetemes tizedes osztályozás
FSZEK	Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár
GYÁO	Gyűjtési és Állomány-nyilvántartó Osztály
GYI	Gyűjteményszervezési Igazgatóság
IKR	integrált könyvtári rendszer
ISBN	International Standard Book Number
ISZI	Információszolgáltatási Igazgatóság
ISZO	Infrastruktúra Szolgáltatások Osztály
ITI	Információtechnológiai Igazgatóság
KASZB	Könyvtári Akkreditációs Szakbizottság
KDS	közgyűjteményi digitalizálási stratégia
KFO	Kurrens Feldolgozó Osztály
KGYI	Különgyűjteményi Igazgatóság
KI	Könyvtári Intézet
KKO	Kötelespéldány- és Kiadványazonosító-kezelő Osztály
KMKO	Könyv- és Művelődéstörténeti Kutatások Osztálya
KSZK	Könyvtártudományi Szakkönyvtár
KSZO	Kutatási és Szervezet-fejlesztési Osztály
MDK	Magyar Digitális Képkönyvtár
MKDNY	Muzeális Könyvtári Dokumentumok Nyilvántartása

MKE	Magyar Könyvtárosok Egyesülete
MNB	Magyar Nemzeti Bibliográfia
MTMT	Magyar Tudományos Művek Tára
NKA	Nemzeti Kulturális Alap
NKKO	Nemzetközi és Kulturális Kapcsolatok Osztálya
ODR	Országos Dokumentum-ellátási Rendszer
OHÓ	Oktatási és Humánerőforrás-fejlesztési Osztály
OKJ	Országos képzési jegyzék
OKP	Országos Könyvtári Platform
OKR	Országos Könyvtári Rendszer
OKSZI	Országos Könyvtári Szolgáltatások Irodája
OLD	Országos Lelőhely-koordinációs és Dokumentumellátó Osztály
OSZKDK	OSZK Digitális Könyvtár
OÜO	Olvasó- és Ügyfélszolgálati Osztály
pfm	polcfolyóméter
PIM	Petőfi Irodalmi Múzeum
PK	Plakát- és Kisnyomtatványtár
RFID	radio-frequency identification
RFO	Retrospektív Feldolgozó Osztály
RKO	Restauráló és Kötészeti Osztály
RMK	Régi Magyar Könyvtár
RMNY	Régi Magyarországi Nyomtatványok
RNYT	Régi Nyomtatványok Tára
RO	Raktári Osztály
SZER	Szabad Európa Rádió
SZT	Színháztörténeti Tár
TIT	Történeti Interjúk Tára
TI	Tudományos Igazgatóság
TO	Tájékoztató Osztály
TT	Tudományos Titkárság
WKO	Webtartalom-koordinációs Osztály